

SZEGEDI FÜZETEK

III. ÉVF.

1936 MÁJUS—DECEMBER

5—12. FÜZET

A l á p szó eredete és rokonsága.

Ha a *cserény*, vagy *darvadoz*, vagy *róna*, vagy *hiedelēm*, vagy *hit*, vagy *láp* szó eredetéig akarok hátni, fölteszem azt a kérdést: tulajdonképpen mi is az a *cserény*, *darvadozás*, *róna*, *hiedelēm*, *hit*, *láp*.

A *láp* szó eredetét kutatva ne elégedjünk meg jelentése fölül annyival, amennyi köztudomású. Hogy a *láp* szó jelentéséről mi a köztudomású, azt legjobban megmutatja egy mindenkinek szóló újszerű szótár, például a *Kelemen* magyar-német szótára. Abban a *láp*: 'Moor, Moorgrund, Sumpfwiese'.

Ne elégedjünk meg ennyivel, hiszen *Kelemen Béla*, mint akármelyönk is, azokat a lápok, melyekről az Ecsedi Láp kapta nevét, már nem látta, mert nem is láthatta. A lecsapolásokkal kiszáradtak a rétségek, megváltozott Magyarország vízi földrajza, eltűntek a csikászok bújta lápok.

Kérdezzünk meg hát olyan valakit, aki még megérte a régi magyar rétségek világát, sőt úgy szerette, hogy még képzeletben is azt járta.

Kérdezzük meg az alföldi tavak képeinek legtalálóbbr ecsetű festőjét, *Tompa Mihályt*.

Kikent orca hamarébb vénül, divatos mesterkélttség kép és költemény stílusát hamarébb teszi elavulttá, csak az igazságban tud maradandó lenni tudomány és művészet, festőnek és költőnek nyelve is.

Olvasd el *Tompának* „Az ördögszekérről“ című regéjét. Akkor divatos, németes műfaj, illattalan, hamis színű csinált-virágra emlékeztető mese, még az is neveli korszerűen hazug voltát, hogy az „öregek“ hagyományául árulják, nyelve pedig — node olvasd:

A tó helyén vár álla hajdan,
 S körülte erdő és berek;
Mikép lőn gyászos pusztulása,
 Hogy a szem még romját se lássa?
 Így *említik az öregek:*

Régenten egy rossz ember éle,
Elévült nő lakozva véle,
 — Gyermekkorából *régi dajka* —
 — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —
 Így *Zombor és vénült dajkája*
 — Mint más szegény — nem izzadott;
 Fecsérelvén kincskutatással
 Az éjt s a drága szép napot.
 — — — — — — — — — —

— — — Szent György éjszakáján
 A két istentelen végtére
 — Hét csepp vérével balkezének —
 Az ördöggel *lép frigykötésre,*
 Nyervén attól kincset s hatalmat
 Az óhajtás szerint; *de még*
Ezekhez a szüz ártatlanság
Megejthetése téteték.

Ugyanennek a ma már unalmas regének bevezetése egy alföldi rétségi táj leírása, de már nem német példára, hanem őszinte szeretetből, és olyan nyelven, mely azt mondja, amit a magyar szem lát, úgy mondja, amint a magyar fül ért; természetrajzi igazsággal együtt benne az elhitető, elképzeltető, hangulatkeltő művészet ereje:

Hol vásznat fehérít a játszi délibáb,
 Bojtorjános farkú szilaj csikó legel;
 Ahol szemes tűzok sétálgat a mezőn,
 Amely nyúlárnyékot s ördögbordát nevel:

Alföldi rónaság termő határiban
 A gém és vadruca derék tavat talál;
 A rence zöldelőn borítja bé vizét,
 És harmatkása nő zsombékos partinál.

Fél lábon állva itt busúl az eszterág,
 A víz színére nőtt széles lapun pedig

Ül tollászkodva a bukó szárcsák hada,
Fenn a bóbás bűbic kereng, sikoltozik.

A sűrű nádasban zúgás-búgás közül
A hápogó gácsér nyers lármája kiszól;
Míg a tojásivó, körmös sas elveri
Az ülős madarat meleg tojásiról.

Szökő szigetre a nemes kócsag megül,
Majd, mint fehér fátyol, gyorsan messze lebben,
Helyére azután fekete gólya száll,
Gyöngyvér s karakátna, amaz jön, ez megyen.

Itt nő a kardos sás, a barna buzogány,
Indája itt köt az ötszarvu sulyomnak,
Iromba jércéit a vízi tyúk viszi
Sűrű torzsa közt a zúgó nádasoknak.

A gazban rosz ladik, melynek gazdája nincs,
Zöld vízzel félig áll s fodorsás verte fel;
A pázsitfolt kihajt, kizöldül oldalán,
Orrában összedült, korhadt csík-kas hever.

Valkvarjuk ülnek a parti égerfákra,
A nádas rókája vonít esthajnalon;
Jár a tündelevény, a tó zsibongva zúg...
Zúgása messzeszól a csendes tájakon.

Elvétett osztályozás a nemrég idegen ajkú és folyvást idegeneket befogadó Budapestnek nyelvét, kiejtését „műveltek“ nyelvének, kiejtésének nevezni, a tősgyökeres magyar vidékek különféle társadalmi osztályokhoz tartozó lakosságának területekként egységes nyelvét, kiejtését pedig a „nép“ének, „népnyelv“-nek. Hiszen így minden lízeti hintás legény „művelt“ nyelvű lenne, de a „művelt“ magyar nyelven beszélők közül ki kellene rekeszteniünk a XIX. század irodalmi életének színe-javát, meg a régi jó táblabírák sem népnek, sem műveletlenségnek nem nevezhető, tiszteletre méltó osztályát.

A kis *Déryné* a maga emlékirataiban, ebben az örökre legszebb magyar életregényben, sok párbeszédet följegyez nagy emlékező és színészi tehetséggel s jellemző nyelvstylus-válto-gató készséggel. Följegyez egy beszélgetését 1818-ból, melyet székesfehérvári „főigazgató“-jával folytatott, tekintetes Ko-

lozsváry Pál szolgabíró úrral, több nemes vármegyék táblabírájával. (Déryné Naplója, Bayer kiad. II, 13):

»Elmentem Kolosváry úrhoz, mondtam: „Tettes úr! Én nem szeretek itt lenni.“ „Nem a ménkőt? — monda, nagy szemeket meresztve rám. — De hát miért nem?“ „Én nem tudom okát adni, csak hogy nem találom magamat jól. Beteges vagyok itt.“ „Hiszen, édes *lőlköm*, itt semmi baja. Senkise bántja! Szeretjük mindnyájan, hát miért nincs megelégedve?“ „Tessék engem eleresztetni.“ „Arról le *kő mondanyi*. Az nem lehet. *Osztán* tartozik is.“ Mondom: „Igaz, de hát miért nem tetszett lehúzni havonként? Én azt egyszerre sohase tudom lefizetni.“ „Azért nem húztuk le, *hogy nem kő elmennyi*.“ „Jó! De hát tessék eleresztetni a két havi szabadságomra. Miskolcra szeretnék menni.“ „Majd beszéllek Horváthtal, hogy lehet-é?“ Sok bajba került, míg rá lehetett venni a rendezőseget, hogy elbocsássanak. De végre mégis a jó Kolosváry úr monda: „No csak *csinyányi kő* valamit; ne vegyük el a *kedvit*.“ (Ugy beszélt Kolosváry úr dunántúliasan...)«

Amit a szolgabíró akkor elmondott, a hajdúja sem mondta volna másképp, pedig Kolosváry úrnak apja, öregapja is úr volt.

Cserey consiliariusné Szebenben az ebédnél így kínálgetta Dérynét: „No, édes rezedám, miért nem *veszen* többet eből a jóból? Hozd vissza, te *veres* pipacs!“ — kiáltott a szolgára. (Déryné Naplója II, 241.)

A „veszen“ „veres“ mutatja, hogy a consiliariusné épúgy erdélyiesen beszélt, mint bármelyik erdélyi szolgája, pedig Dérynénél szerint Csereyné „természetes, régi-régi igazi magyar dáma volt.“

Sőt éppen azért. „Természetes“ magyar dáma volt. Nem a „nép nyelve“ meg „műveltek nyelve“ közt volt és van különbség, hanem a természetes és mesterkélt magyar nyelv között, s a mesterkélt nyelv oka nem társadalmi különbség, hanem az irodalomban az időnkénti divat. A délvidéki úri ifjúság efféle stylusú versekkel hódolt Dérynének (II, 360):

Ti, kik nyelvünk édes hangján
Lelkünket megbájlolva,
Egy óhajtott lét hajnalán
Engedétek szállongva,

Eltűntök már! S'ne leńgjenek
Nállunk az ének-szelletek
Többé hát illy kedvesen
Szív kívánta zengzetesen?

De ugyanaz a társaság, ha nem verset mondott, bezzeg másképp beszélt:

»Mire elvégződött a víg lakoma, már hallotta az ember a víg ifjúság kis pengősarkantyúját öszveütögetni s egyet-egyét amúgy csendes kitöréssel kurjongatni s a jó magyar táncnótákra derekukat illesztgetni. De körülnéztek. Nem volt hely az asztalok miatt. Mi nők csak integettünk, hogy jó volna biz az ... Megértették s elkezdí az egyik: „Haj, urambátyám, áldja meg az Isten, ki azon asztalokat odateremtette!“ „*No aki odateremtette, el is vederhette.*“ „Rajta, legények! Helyet mármost kivilágos-kiviradtig!“ (II, 364.)

A nép és urak beszéde közötti látszat-különbséget nem a társadalmi különbség okozza, hanem esetenként, nyelvterület-től függetlenül, a beszéd tárgyabeli különbség. Ugyanarról egy nyelven szól magyar úr és magyar paraszt s ha a négy elemis földműves ember beszédet mond az országházában, ugyanazon műnyelven mondja el, mint az átlagos doctor juris képviselő. Kazinczy nem azért írta költeményeit Petőfiétől nagyon különböző nyelven, mintha (nyelvjárási különbségeket letudva) más nyelvet beszélt volna, mint Petőfi, hanem mert irodalmi programja szerint nem akart úgy írni, ahogyan beszélt. Petőfi és Jókai nem a nép külön nyelvéhez, hanem önmagának a népétől csak gazdagságban különböző nyelvéhez hozta közelebb műveiben a könyvek írott, nyomtatott, irodalmi műfajokra alkalmazott nyelvét. Nem a nép, hanem a magyar értelmiség élő nyelvének diadala mult századi jeles íróinknak az a stylusa, melyet „természetes“ vagy „őszinte“ helyett „népies“-nek szokás nevezni.

Tompának azt a mesterkélt nyelvet kellett úgy megtanulnia, melyen az Ördögszekér mesterkélt regei részét írta, de a bátrabb Petőfi példájára már önmaga nyelvén festette meg az alföldi rétségi táj képét, őszintén, igazán. És mivel az igazságban egymás mellé kerül, sőt némely ponton egymást éri művészet és tudomány, ezért Tompának azokat az idézett tőfestő

sorait most tudományos forrásul is használhatjuk.

Hogy a túzok *éber* madár, ez irodalmi, lapos kifejezés volna, de hogy *szemes*, ez az élő nyelv szókincséből való és megjelenítő. A tavat nem *nagynak* mondja Tompa, hanem *deréknak*: ez egy szóban kifejezi a víz szélét, hosszát, mélyét, mert a *derék* a rétségek mélyebb álló vízre szabott szava, benne a szabatos értelemmel helyi hangulat. Hogy *bukó* a szárcsa és *hada* van, hogy *kereng*, *sikoltozik* a bíbic, természetrajzilag igaz és művészi mozgalmas. A sasnak nem tankönyvek terjesztette *karmáról* beszél a költő, hanem mint a paraszt pákász is, úri vadász is, *körmös*-nek mondja a tojásivó sast, elkerülve a *karom* csinált *műszói* prózáját. *Gazban* a ladik, mert nem a kertek gyomlálható dudvájáról, hanem a rétségek fejszével is nehezen írható gazáról van szó s a *gaz* mint rétségi szó, röviden élénk hozza a rétség sűrű bozótját, hová jól el lehet rejteni a ladikot. A tó zúgása nem *meszszehangzik*, mert ez az irodalomnak könyv útján terjesztett szava, iskolai szó, szobaszagú szó, hanem *messzeszól*, ahogyan századok óta fejtörés nélkül mondták a magyarok. A *hangzik* szó az íróasztal képét hozná a tavi tájra s zavarná a rétségi esthajnal ember nem zavarta hangulatát. A mesterkelt *hangzik* helyett az egyszerű *szól* stylus-zökkenő nélkül, síma, tökéletes befejezést ad.

Akkor tűnnék ki igazán Tompa rétségi nyelvének tárgyhoz illésében utolérhetetlen szépsége, ha akadt volna egy Kölcsey, aki átdolgozta volna ennek a rétségi leírásnak verseit is, mint Csokonai Pillangóját. Így a tárgyszerű nyelv a rétségi nyelvnek rajta való tanulmányozására is okot ad, s a mi értekezésünk céljait szolgáló adatnak tarthatjuk azt, hogy Tompa a tónak *szigetét*, melyre a tó rejtettebb részeit kedvelő nemes kócsag is megül, *szökő*-nek mondja. Hát tud a sziget a derék tavon egy helyről más helyre szökni?

1846-ban jelent meg először Tompának „Az ördögszekérről“ szóló regéje s abban a „*szökő* sziget“ kifejezés. Ezt a szerző egy későbbi kiadásban* már erre igazította: „*vándor* lá-

* L. Lévy József Tompa-kiadása III. kötete 433. lapján a jegyzetet.

pok". A *vándor* Tompának nem édes anyjától tanult szava és fogalma, hanem egy divatos német irodalmi alak másolása kedvéért gyártott nyelvújítási szó, éppen nem illik az alföldi tóvilág hangulatához. Ez az irodalmi divatért történt igazítás nem javítás, hanem rontás. Most azonban hagyjuk a művészi szempontot, hanem inkább arra irányítjuk a figyelmet, hogy Tompa ez átdolgozással megerősíti azt az előbbi állítását, hogy el tud *szökni* a sziget, hiszen most meg *vándor*-nak nevezi. A *sziget*-et meg *láp*-nak. E szerint tehát a *láp* olyan sziget volna, mely a tavon tova tud *szökni*, vándorolni?

Tompa szerint biz úgy van, hiszen meg is írta ennek történiáját abban a regéjében, melynek címe: „A vándor lápról“

Az erdőkirály a viharral szét akarta dúlatni a tókirály tündérszigetét, hogy az a tó fenekére

Posványos sár gyanánt üljön le feketén.

A tókirály csak úgy tudta megmenteni a zöld szigetet, hogy a habokkal kimosatta alóla a földet s csak azt a részt hagyatta meg belőle,

— — — — — melyben fészket vere
A növények szélyel-ágazó gyökere.

Igy

— — a zöld sziget a víz s mélység felett,
Mint fűhozó ladik, hintázva lebegett.

Ezért a vihar nem tudott egész erejével nekidőlni.

A bösz vihar minél inkább nekirohant,
Annál gyorsabban ment az óriási hant;
Annál sebesebben úszott a víz hátán,
Mindig a kergető vihar előtt járván.

És ez a vándor láp „a tavak sík hátán“ maig

— miként a parttól elszabadult ladik,
A széltől határról határra hanyatik.

és

— — a tó vizén rendet, kaszásokat
Elviszen, és velök gyorsan tovább halad:
— — — — —
Míg más tavas vidék határinál kiköt.

A tudós szótárírók pedig ne nevéssenek ki, hogy divatjuk múlt regékből akarok tanulni az ő modern könyveik helyett, mert bizony a *láp*-nak vagyis a tó hátán úszó, növények széjjelágazó gyökeréből álló zöld szigetnek az a leírása, mely Tompa soraiban olvasható, sokkal tudományosabb, mint ez a meghatározás: „Moor, Moorgrund, Sumpfwiese.“

Különben a régi költőt igazolja korunkbeli szaktudós is, a rétségi táj és élet multjának leghitelesebb krónikása: *Szigethi Győrffy István*. Az ő jeles Nagykúnsági Krónikája (35. l.) így tanít bennünket — ha meghallgatnánk:

„A *láp* a víz színén úszó, gyökerével, korhadtt szárával összefonódott növényzetből állott, s évről-évre vastagodott. Az alatta lappangó víz mélysége 1—3 méter között változott. Száraz időben a *láp* alászállott, nedves időben felemelkedett. — Megtörtént az is, hogy tartós szárazság idején egészen megfeneklett s a földhöz ragadt úgyannyira, hogy a következő áradás sem bírta többé felemelni. Az ilyen *láp* meghalt, a víz eltemette s fölötte, a víz tetején, ismét új élet támadt, új *láp* kezdődött. — A lápon nemcsak sás, gyékény, kolkány s egyéb apró növény vert tanyát, hanem néha még fűz- és rekettyebokrok is. Ha aztán egy nagy szélvihar jött, a lápot elszakította, s az a sík vízen úgy úszott, mint egy hajó. A rajta levő bokrok vitorla gyanánt szolgáltak. Ezek voltak a lápok, vagy úszó szigetek.“

Ne gondoljuk azonban, hogy ezzel tökéletesen végére járunk a *láp* szó jelentésének. Tudnunk kell még, hogy Csongrádban, Békésben, itt Szegedtől alá s föl a Tisza mentén, *láp*-nak mondják a tutajt is. Ahány városi ismerősöm hallja ezt, mind igen csudálkozik rajta, hiszen sehogysen tudja megérteni, miképpen nevezhetik a víz színén úszó tutajt holmi sáros posvány névével — mert hiszen ilyennek tanulták a lápot. Annál világosabban megértheti a *láp* kettős jelentését az, aki tudja, hogy a tavak lápjja eredetileg víz színén úszó lapos sziget volt.

Sőt így világosan láthatjuk azt is, milyen irányban kell elindulnunk, ha a *láp* szó — mondhatom mármost: ha mind a két *láp* nevének eredetét ki akarjuk kutatni: az 'úszó sziget' *láp*-ét meg a 'tutaj' *láp*-ét. Keletkezésében, anyagában külön-

böző két tárgy, de van szembe ötlő közös jegyük is, mely megadja a név közös voltának okát.

Ha észre vesszük, hogy egy szó két vagy több különböző tárgynak, fogalomnak a neve, ez nagyon biztossá teszi szófejtő munkánkat, mert hiszen akkor már tudhatjuk, hogy a közös név eredetileg a közös jegynek volt magyarázója. Mivel az 'úszó sziget' és 'tutaj' közös főjegye az, hogy mind a kettő a víz színén áll vagy jár, ebből az következik, hogy a *láp* szó eredeti jelentése ez volt: 'víz színén álló vagy járó'.

Ez a megállapítás az a szilárd kő, melyen szófejtésünket építeni kezdhethetjük. A *láp* szónak olyan fejtegetése, mely ezzel ellenkezik, alapjában el van hibázva.

Ilyen *Budenzé* és követőie.

Budenz (l. Magyar-Ugor Szót. 683—4.) abból a jelentésből indul ki, hogy 'Lache, Überschwemmungsterrain' és így a *láp* szót egy eredetűnek tartja a finn *lampi* szóval, melynek jelentése 'kis tó, mocsár'. A finn *lampi* ~ magyar *láp* legeredetibb jelentésének ezt tartja: 'gödör, mélyedés', „különösen a föld színén való, amely esetleg vízzel tele (egészen úgy, mint a latin *lacuna* 'Vertiefung, Grube' különösen 'Lache-, Pfütze'-t jelent.)“

Láthatjuk *Budenz* tévedését. Hiszen a *láp* nem a föld színén van, hanem a víz színén; éppen nem gödör vagy mélyedés, hanem lapos, egyenes fölületű, éppen nincsen tele vízzel, hanem fő tulajdonsága éppen az, hogy nem ül el a vízben.

Szinnyei azonban a magyar *láp* ~ finn *lampi* egyeztetést nagy tekintélyű Magyar Nyelvhasználatánál által sikeresen belevitte a tudományos köztudatba, elfogadta azt *Munkácsi* is (Keleti Szemle VII, 252), *Gombocz* is (Nyelvtud. Közlem. XXXIV, 239) és legutóbb *Lümmola* (Finn.-Ugr. Forsch. XXII, 175). *Budenz* és *Szinnyei* a *láp* ~ *lampi* egyeztetéskor nem is gondolnak a 'tutaj' jelentésre, *Munkácsi* pedig megmondja, hogy a 'Sumpf' jelentésű *láp*-ot más eredetűnek kell tartanunk, mint a 'Floss, Flösse' jelentésűt (Keleti Sz. VII, 253), vagyis hát öszerinte az a *láp*, melytől az Ecsedi Láp kapta nevét, csak véletlenül azonos hangzású a 'tutaj' jelentésű *láp*-pal. Öszerinte jelentésük miatt nem lehet azonos a 'tutaj' *láp* neve a víz színén úszó lapos sziget *láp* nevével.

Ebbe a tévedésbe *Munkácsi* azért esett bele, mert nem vette figyelembe a *láp* eredeti 'úszó sziget' jelentését. Ebből a tévedéséből következett aztán az a másik, hogy a 'tutaj' *láp*-ot egy *lūp*, *lūpi*, *lōpi* alakú vogul szóval egyeztette.

Hogy miféle tárgyat jelent az a vogul szó, legjobban úgy tudhatjuk meg, ha megfigyeljük azt *Munkácsi* becses Vogul Népköltési Gyűjteménye és Vogul nyelvjárásai szövegeiben és magyarázataiban.

Munkácsi a Vogul Szómutatóban (VNGy. II: II, 664) így értelmezi: „kidőlt fatörzs“. A tavdai vogulban *lōpi* „ledőlt fatörzs“ (VNYj. 266). Az orosz fejedelemlőly ilyenre ülteti elébe siető feleségét: „Ott im egy nyír tuskó (*zāl' lūpi*) fekszik; te csak ülj oda! — Ő [t. i. az asszony] oda ült“ (VNGy. II: II, 60). A vogulok mesebeli állata a rengeteg erdőben talál 'fatörzsök' *lūpi*-t:

Tél átfekvésére való hüvelyknyi zsírt,
tél átfekvésére való arasznyi zsírt
im magam találtam.
Zsírom megtelte után
az erdőbe mendegélek.
Nagyatyám idejéből való fákkal teli nagy hegyet találok,
atyám idejéből való fákkal teli nagy hegyet találok.
Egyszer csak valamicsodám sipog.
Hát amint nézem: mohos hátú nagy fatörzsök (*lūpi*) felett
csíkos evet testvérem ül.

(VNGy. III, 124)

Mikor a kutyák üldözik az „állatöreg“-et, minden „tatörzshalmot“ (*lūp kāmte*) végigszaglászna. (VNGy. III, 523; pelimi nyj.) A hős férfi

lovára fölveti magát:
az elhaladt hadsereg után
nyargal üldözve a férfit.
Vastag szúnyograj szelébe
keveredik a férfi.
Lovát, [mint valami] ott fekvő korhadt fatörzset (*taþēr-lūpi*)
oda rugja.

(VNGy. I, 120—121)

Ehhez *Munkácsi* ezt a jegyzetet fűzi: „*taþēr-lūpi* 'korhadt, szétmállott állapotba jutott fatörzs.' Amily könnyű az erdő-

ben járónak félrerúgni, oly nehézség nélkül rugja hő-sünk lovát ellenfeleire.“ (VNGy. I, 255).

Amint látjuk, ennek a vogul szónak jelentése — magá-nak Munkácsinak megállapítása szerint is — sem több, sem kevesebb, mint 'kidőlt fatörzs'. Hol lehet találni? Az erdőn. Természetes, hogyha az erdőnek víz mosta szélén dől ki a *lūpi* fatörzs, akkor vízbe kerül és „moszatia! vonódik be“ (VNYj. 242), de nem eredeti, főjegye a 'víz szí-nén úszás', mint mind a két magyar lápnak!

Azért nyomom meg a szót, mert *Karátsonyi János* az-zal támogatta *Munkácsinak* magyar 'tutaj' *láp* ~ vogul *lūp* egyeztetését, hogy a Körözsön alá úsztatott tűzifa-hasá-bokat is *láp-fá*-nak nevezte a nép. Igen ám, de nem azért, mert az a fa kivágott fa volt, hanem azért, mert úsztatták, mint a tutajt. Különben is tutajt a tavakon nem szálfákból, hanem nádkévékből kötnek, nemcsak Erdélyben (Györffy: Magy. Népr. II, 255), hanem a Kiskunságban is. Bezzeg a magyar nem is nevezi az erdőkön heverő fatuskókat lápnak, sem az utcán a ház előtt azt a lefektetett fadereket, melyen a falusi asszonyok vasárnap délutánonként úgy üldögélnek, akár a vo-gul asszonyok a *lūpi*-n. A vogul *lūp*, *lūpi*, *lōpi* eredeti jelentése nem lehetett 'vízen úszó', a magyar *láp*-nak pedig mindenféle jelentése arra az eredeti jelentésre mutat. Az is, melyre *Baróti Szabó Dávid* Kisded Szótára nyomán *Munkácsi* is utal: „nád, szalma, szénatöredék, melyet az árvíz hordani szokott. *Sok lápot hányt ki a víz*“.

Valamely szó eredeti jelentésének megállapításában a szófejtőnek nemcsak az segít, ha egy szó több fogalom neve, hanem az is, ha egy fogalomnak több neve van. Már pedig a tutajnak nemcsak az a neve, hogy *láp*, hanem az ország egy-kori lápos rétségeinek vidékén, a Hegyalján, Szatmárban, Be-regben, Ugocsában még ilyen neve is van: *lábbó*, *lábó*. „A Fel-ső Tisza vidékéről az Alföldre a gyümölcsöt *lábbó* n hordják le ma is.“ (Györffy: Magy. Népr. II, 255). Ha mármost erről a 'tutaj' jelentésű *lábbó*, *lábó* szóról nyelvtörténeti eszközökkel meg tudjuk bizonyítani, hogy eredeti jelentése: 'víz színén álló vagy járó', akkor még kétségtelenebb, hogy ugyanaz az eredeti je-lentése a tutaj másik nevének is, a *láp*-nak, hiszen — ne fe-leldjük — a *láp* 'úszó sziget' neve is!

Már pedig csakugyan van a régi magyar nyelvben egy hajdan ország szerte ismert *lább, láb* ige, melynek jelentése éppen ez: 'víz színén áll vagy jár.'

A nagyszombati jézsuitáknak 1583-ban kinyomtatott *Agendarius*a (153. l.) világi életünk mulandóságáról így tanít bennünket: „Oly hamar elmúlik, a bölcsnek mondásaként, e világi életünk minden testi javaival egyetembe, mint az árnyék, mint az hamar futó posta-követ, mint a vízen lábbó hajó, és mint az égen röplő madár.“

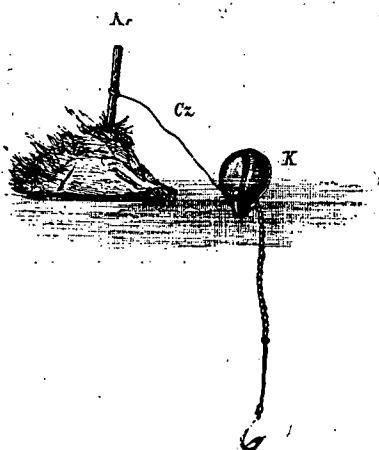
Ez az egy példa bizonyossá tehet mindenkit a felől, hogy a hajónak evvel a 'vízen lábbó' jelzőjével, a lábbó igenévvel, azonos a 'tutaj' *lábbó* neve. A latin *fluctivagus* szó jelentése mai magyarsággal 'hullámokon hányódó', de *Szenci Molnár Albert* 1621-i *Dictionarium*a még így fordítja: „habon lábbó.“ A tutaj is mi? Hullámokon hányódó, tehát régiesen habon lábbó, röviden: lábbó. (Ami ma *hullám*, az volt régen a *hab*, ami ma *hab*, az volt régen a *tajték*.)

Most pedig további lépésünknel megint támaszkodhatunk arra az észleletre, hogy ez a *lábó* szó is több tárgy neve, tehát ellenőrizhetjük, hogy a tutajnak, egyrészt mint az 'úszó sziget' *láp*-pal egy nevű tárgynak, másrészt mint *lábó ~ lábbó* nevű tárgynak, helyesen állapítottuk-e meg neve eredeti jelentését ebben: 'víz színén álló vagy járó'. Ugyanis *lábó ~ lábbó*-nak nemcsak a tutajt nevezik a vízi emberek, hanem *lábó*-horognak mondják némely vidék halászhajói azt, amit más táji halászok *úszó*-horog néven ismernek.

No itt megint az e fajta horognál is az az eset, hogy egy tárgynak két neve is van: *lábó*-horog, *úszó*-horog. Bizonyos ebből, hogy a *lábó* eredeti jelentése 'úszó' vagyis 'víz színén álló vagy járó', és ha *lábó* az úszó-horog és *lábó ~ lábbó* a tutaj, akkor a tutaj ezen bizonyosság szerint is az úszástól vagyis a víz színén való állástól, járástól kapta ezt a nevét is. Ez a megállapításunk viszont erősíti azt az előbbi megállapításunkat, hogy a 'tutaj' jelentésű *láp* szónak, mivel ez úszó szigetnek is neve, eredeti jelentése 'víz színén álló vagy járó', nem pedig 'erdőkön vágott fa', ami *Munkácsi láp ~ lűp*-egyeztetéséből következne s amit ennek alapján *Karátsonyi* ki is jelentett.

A lábó-horog mivoltát írásban és képben is megtudhatjuk

Herman Ottó Magyar Halászat Könyvében (I, 364): „A kikötő horognak egy másik, különösen Tápén dívó neme a *lábóhorog* (lásd az 1. ábrát), amelynél már a *kabaktők* — röviden csak *kabak* — a lopótöknek egy kurta nyakú fajtája szerepel. Itt (Kr) a karó, mely a partba van leszúrva; (Cz) könnyen szakadó cérna, amelynél fogva a kabak a karóhoz van kötve; Maga a kabak (K) föl van kantározva vagy kasornyázva s e kantárból indul kurta in a patonnyal és horoggal együtt. Ez a lábóhorog is harcsára, csukára való és rendesen föl van halazva, vagy meg van békázva. Ezt a szerszámot is estve rakja a halász — leginkább a Tisza holt ágazataiban —, reggel pedig utánanéz. Amidőn a hal bekapja a horgot s rájta veszt, természetes, hogy rángatja; rángatja pedig mindaddig, amíg az a vékony cérna, amelynél fogva a lábóhorog ki van kötve, el nem szakad; amidőn pedig ez bekövetkezett, a hal szabadon rohan a horoggal, alámeríti a kabakot, mely azonban mindig fölszállani törekszik s végre is kifárasztja még a legerősebb halat is. Ez a kitűnő szerszám, amelyen sokszor igen nagy halak fogódznak meg, olyanok, amelyek más kikötött, igen erős horogint is kettészakítanak, ami a lábóhorognál lehetetlen, mert a kabak folyton enged, folytonosan húzza s ezzel fárasztja a halat. Végére is a hal rájön, hogy akkor fáj legkevésbé a horog, amidőn a víznek bizonyos mélységében tartózkodik, azaz amikor a kabak úszik, vesztég marad tehát, hogy nyugalma legyen. A halász az érett, rendesen fehér kabakot már messziről láthatja.“

1. ábra.

Az *úszó*-horog tehát azért *úszó*, mert a vízben *úszó* kabak tartja, azért *lábó*, mert az a kabak, melyhez hozzá van erősítve, — régi igével mondván: — *láb*, *lább* a vízben.

A *lábó* ~ *lábbó* ('tutaj', 'úszóhorog') szónak alapszavául szolgáló *láb* ~ *lább* ige a XVI. és XVII. század magyar köny-

veiben gyakran előfordul s minden alkalmazásából kitűnik eredeti jelentéséül ez: 'víz színén áll vagy jár'.

Ilosvai Péter Nagy Sándor *Históriájában* 1548-ban megírja a Tanais vizén való átkelést (Régi Magyar Költők Tára IV, 129):

— — — — —
Csináltatott vala sok sövényeket,
Szereztetött vala nagy sok tömlőket,
Hajóra rakatá a sövényeket.

(A sövények a lövések ellen védelműl szolgáltak. Lásd *Mészöly*: A *cserény* szó eredete 12. l.).

Vitézek hajóban mind beállának,
Tömlőkön gyalogok sokan lábbának,
A sok hajók mellett lovak úszának.

Görcsönyi Ambrús Mátyás királyról szóló XVI. századi históriás énekében is hasonlót olvashatunk (14b):

Az várból más vízi erőt látának,
Duna vizén az kik elő lábának,
Kin vitézek csak elálmélkodának.

Lépes Bálint Pokoltól rettentő Tükör c. 1617-i könyvében I, 256. l.) avval a hasonlattal él, hogy „a hajó, kiben a víz en lábbunk, az mi életünknek csolnakja.” *Keresztesi István*, 1640-ben megjelent könyvében, Az Keresztyéni Hitnek Ágazatiról való Prédikációknak Tárházában (423. l.) ezt írja: „mikoron a Noé bárkája 150 napokon a víz-özönön fellyűl-lábbott vólna és idestova hanyódott vólna, annakutánna megállott egyyiken az Ararát hegyei közzül.” *Vásárhelyi Gergely* 1617-ben kiadván Tévelygő Kérdésekre Feleletit, az oltári szentség ellen káromlással élő atyafiaknak ezt a fogas kérdést teszi föl: „Negyven esztendeig a pusztába hogy nem koptak meg ruhái avagy sarjai“ (a 'sarui' régi, szabályos alakváltozata) „Izráel fiainak? Az fejsze vasa hogy lábbott fenn a vízbe és úszott?“ (Ime a *láb* ige és *úszik* ige mint rokon jelentésűek együtt!) *Pósaházi János* is 1669-ben megjelent Igazság Istápa könyvében erre a kérdésre, hogy „micsoda a csuda-cselekedet?“ ezt a választ adja: „Nem egyéb,

hanem Istennek a természetnek szokott rendi felett, kívül avagy ellen való munkája. Így... a nehéz vasnak a vízen való fen-lábbása.“ (L. 74—5. l.)

Most már tudja az olvasó, hogy megvolt és hogy mi volt a *láb* ~ *lább* ige. Tehát mehetünk tovább.

Mivel a tutajnak *láp* neve révén megállapítható volt, hogy a tó úszó szigetével olyan közös neve van, mely a 'víz színén álló vagy járó' képzetből támadott, ezért ebből én azt gyanítottam, hogy ha a tutajnak másik neve a *láb* ~ *lább* igéből névszóképzővel alkotott *lábó* ~ *lábbó*, akkor az áradások, tavak láp-szigetének is kellett egy olyan nevének is lennie, mely kétségbe vonhatatlanul a *láb* ~ *lább* ige névszói származéka. E következtetésem alapján én annak idején *Pais Dezső* barátomhoz, az Árpád-kori oklevelek magyar anyaga legjobb ismerőjéhez és magyarázójához fordultam avval a kéréssel, hogy ha már 1931 tavaszán az Akadémiához benyújtott s a jelen cikket is magában foglaló művemnek bírálója és méltatója volt, legyen szíves az én szófejtésemet erősíteni olyan oklevélbeli adattal, mely azt bizonyítja, hogy az úszó szigetnek a *láp*-on kívül volt a régi *láb* igéből képzett neve is.

Sem következtetésem helyességében, sem *Pais Dezső* tudományában nem csalódtam, mert a Magyar Nyelvben (XXVII, 264) „M. G.-nak“ vagyis énnekem olyan adatokat szolgáltató izenetet küldött, amelyből kitűnik, hogy az Árpád-korban halászó-helyeket és tavakat neveztek *Lábován*, *Lábovány* > *Lábván*, *Lábvány* néven.

Hogy pedig ennek az illető oklevelek egyéb földrajzi neveiből (*Semlyékes*, *Mocsolya*, *Vizesfő*) kitűnőleg rétségi vidékeken előforduló *lábovány* szónak csakugyan a 'víz színén áll vagy jár' jelentésű régi *láb* ige az alapszava, azt megint annak a révén is bizonyíthatjuk, hogy ugyanannak a fogalomnak, t. i. az úszó szigetnek, a *láp*-on és *lábovány*-on kívül még emilyen, az utóbbihoz nyelvlélektani és alaktani párhuzamot adó neve is volt: *ingovány*, *ingó*, *ingó-láp*.

Az *ingóláp* vagy röviden *ingó* — ugyanaz az úszó sziget volt, melyet pusztá *láp* néven *Győrffy* a már idéztem sorokban leírt. Ugyanazt írja le *Lóvassy Sándor ingóláp*, *ingó* és néha ő is pusztá *láp* néven, ebben a munkájában: Az Ecse-di-láp madárvilága fennállása utolsó évtizedeiben (30—34. l.):

„Az Ecsedi-láp legsajátosabb képződményei gyanánt az ingólapokat ismertük. Azokon a lápi fenekeken keletkeztek, amelyeket a víz mélysége miatt a nád nem nöhetett be, csak körülövezhette őket. Ezekben a fenekekben a magas nád között egykoron kétségen kívül víztükrök csillogtak. Az avas nádat és más elszáradt növényrészt a szél tördelte és törmelékeit a nádfalak közé zárt víztükrökre is rászórta. Ott a gáz, mint úszó szemetet ide-oda terelte, összegyűjtötte; ráhordta a levegő porát, a vízi fűvek magvait, megülte az iszap, és keletkezett a hullámozó vízzel remegő törmeléktakaró, mely a reátelepedett moszattól és a társuló hinártól előbb-utóbb zöldülni kezdett. Az élő vízfűvek gyökerei az úszó gáz részint korhadó, részint újabb darabjaival és a szélekről befelé terjedő tarackokkal szövödni kezdett. Sok évi fokozódás, növénygenerációk egymásra következése oly erős úszó szövedéket teremtett, amely az embert is elbírta. Ez volt az ingólap. Szemre a legszebb pázsit; üde zöldjét helyenkint hol a sárga gólyahír (*Caltha palustris*), hol a piros kakuk-mécsvirág (*Lychnis flos-cuculi*), a lila nadálytő (*Symphytum officinale*), vagy a sárga sásliliom (*Iris pseudacorus*) tarkázta. Mindenhol füves kaszáló, a magas nádasban egy-egy élesen elkülönülő gyepes folt, amely zöld lepedőként borította az alatta áramló vizet. Szövedéke évről-évre vastagodott. Alatta 1—4 m mélységű tiszta víz áramlott. A börvelyi *Csákó-lápon*“ (nem *Csákó-ingólap*, csak *-láp!*) „leszúrt négyméteres hajótolórúd (a lápszéli nép nyelvén 'csák') sem érte el a feneket. Az ingólap szintje a vízzel változott; szárazságban alászállott, áradáskor emelkedett... A lápi ember az ingólapok nagyságát a rajta termett szénaboglyák számával mérte. — Az Ecsedi-láp életének vége táján a következő ingólapjait ismertük: A börvelyi határban; a Tótfalusi dülő és a régi Krasznamezer között a nevezett dültől északi irányban feküdt a *Csákó-láp*“ (csak *-láp!*); „az egész Ecsedi-lápon az egyedüli vékony *láp*“ (csak *láp!*); „szövedéke csak 30—40 cm vastagságot ért el. Alatta 4 m-nél mélyebb vizet mértem; a több helyén alászárt csák tisztán került fel, a fenékiszap minden nyoma nélkül. Kerekded területén üde kaszáló zöldelt. A *láp*“ (csak *láp!*) „északi széle le volt súly-

lyedve, itt víztükör csillogott; a láp⁴ (csak *láp!*) „alól úgy örvénylett elő a folyó víz, akárcsak a folyók sodrában látjuk. A börvelyiek a Tótfalu-dűlő és a *Debreceeni-láp* között elnyúló hajócsapáson közelítették meg. — A *Csákó-láptól* délkeletre fekvő *Komi-lápnak* vastagabb volt a szövedéke. Kaszáló-füvében gyékénnyel kevert sást találtam, amely a széle táján náddal keveredett. A leszúrt hajórúd sárosan került fel. Enre a börvelyiek a Lókert fűzfájától a Dűngér-lápra vezető hajócsapáson jutottak. — A mérki határ szentmártoni dűlőjében, sok gyékény és kalakán (*Stratiotes aloides*) tarkázta vad nádasban terült el az Ecsedi-láp legnagyobb ingója⁵ (csak *ingó!*), „a *Csicsó-láp*, amely évenként az időjárás szerint 15—30 boglya szénát is megtermett. Közel 3 m vastag szövedéke alatt víz áramlott. Magas nádfalakkal körülövezett, tojásdad alakú, sáros kaszálóterülete két helyen meg volt süllyedve; déli süllyedésén láthatólag a szövedék alá folyt a víz, az északon pedig kiörvénylett alóla. A XIX. század közepe tájáig még kisebb volt, de a környező nád, gyakori lekaszálása folytán, elvakult, s helyére az úszó szövedék tarackoló vízi füvei terjeszkedtek, amivel a kaszáló területét mesterséges úton megnagyobbították. — A tyukodi határban a község belterületétől nyugatra, a Tyukodi-vájas közelében terült el a *Viczu-láp*, kisebb, vastag ingókaszáló; odább dél felé a *Bondér-láp* hosszúkás, nagyobb vastag *ingókaszáló*; mindkettő sással kevert vízi pázsitfüvet termett. A *Debreceeni-láp* a *Bondér-láptól* délre, a tyukodi határ déli szélén feküdt, kisebb részével átterjedve az urai községi területre is. Másfél méter vastagságú szövedékét sás és vízi pázsitfű lepte el, itt-ott satnyább nád is mutatkozott rajta. Az Ecsedi-lápnak ez volt a második vastagságú ingója, majdnem akkora, mint a *Csicsó-láp*. Legkönnyebben Börvely felől volt megközelíthető, ezért mint kaszálót hosszú időn át a börvelyiek használták, akik, mint már előbb említettük, a Tótfalu nevű határrésztől kiinduló és a *Csákó-láp* közelében elhaladó hajócsapáson jártak rá. A tyukodiak csak magas vízállással tudták megközelíteni. Az urai határ nyugati szélénél a *Dűngér-láp* feküdt. Háromnegyedm vastag szövedéke itt-ott satnyább nád tarkázta sáros szénát termett. Az uraiak a nagy nádrengetegen át nehezen közelíthették meg; jobban a börvelyiek keze ügyébe esett s azok

használták. A Lókert nevű határrész fűzfájától kiindult hajócsapáson közlekedtek vele. — A kaplonyi határban, az 1863-iki nagyon száraz esztendő előtt, mintegy 11 kisebb *ingó* lápot ismertek, közöttük három-négyboglyásokat is...“

Nem kell bővebben fejtegetnem, hogy az Ecsedi-láp *ingó*-ja és az *ingovány* ugyanaz, és hogy valamint az *ingó*, *ingovány* mind a kettő az *ing* ~ *inog* ige származéka, azonkép a 'tutaj' és 'úszó-horog' *lábó* meg az 'úszó-sziget' *lábovány* a *láb* ige származéka: *ingó* ~ *ingovány* = *lábó* ~ *lábovány* — azonos alaktani viszonyt mutató, eredeti jelentésükben nagyjában megegyező igenévpárok. Az *ing* is, a *láb* is a *láp*-nak a víz színén voltával együtt járó sajátos mozgását jelölte. A rétségi tájakon több *-vány*, *-vény* képzős földszíni név is keletkezett. Így a *poshadó* víz területe *posvány*, a folyó holtága *halavány* (a *halni* igéből). (Vö. Mészöly: Magyar Nyelv IV, 413).

Gombocznak Budenzhez csatlakozó véleménye szerint (Nyelvtud. Közlem. XXXIX, 236):

„*lább* 'fluitare, fluctuare' ~ *lobog* 'flatten, wehen'.“

Tehát ő a *lább* ~ *láb* igét a *lob*- igető változatának tartja.

Ez már azért is tévedés, mert a *lobog*, *lebög*, *libög* — *Gombocz* műszavával élve — hangfestő szó, és e szavaknak a gyors, aprózott mozgást hangalakkal festő erejük éppen a magánhangzó rövid voltában van, nem lehet tehát *láb*, *lább* változata a *lobog*-nak. Nincsen is a *lábovány*-nak *lobovány* változata, nem is hívják a tutajt és úszóhorgot *lobogó*-nak, *lebögő*-nek, sem a vitézek *lobogó*-ját *lábbogó*-nak, *lábbó*-nak, valamint a leányok, menyecskék *lebögő* nevű ruhadarabját sem. A *láb*, *lább* és származékai jelentésben és alakban világosan elkülönülnek a *lobog* igétől és annak családjától.

A *lább* ~ *lobog* összekapcsolásának tévedésétől megment bennünket a *láb* ~ *lább* igének és származékainak további jelentéstani és alaktani vizsgálata, azon az anyagon, amelyet első sorban a mi nyelvünk, azután pedig a többi finnugor nyelvek szolgáltatnak.

A víz színére törekedő és a 'fölé emelkedő tárgy képe a mások fölibe kerekedő hatalomkívánságnak, kevélységnek lett példázója.

A nagyleányságra vágyó kisleány régen ezt dánolta:

Kicsi vagyok én,
Majd megnövök én,
Mint a tüdő a fazékból:
Kidagadok én.

Még régebben, 1598-ban, *Baranyai Decsi János* az ő Adagiáiban ilyen magyar szólást jegyez föl számunkra: „Fel-lább azért ő, mint az tüdő.” (218. l.) Ugyanabban a könyvben (346. l.) olvashatjuk: „Mindenkor fel akar ám ő lábbani, mint az olaj.” *Pécsváradi Péter* váradi lelkipásztor 1629-ben kiadván „Felelet”-it Pázmány Péter ellen, abban így támadja a pápák hatalmaskodását és kevélységét: „Az idegen lélektől megrészegetett és emberi vélekedésbe merült szeles atyafiak és közzülök-nevezet szerint az érsek, azt akarván, hogy a pápa mind Istenen s mind az Szentíráson, mind az híveken föllyűl-lábbjon: nemcsak mondják és hirdetik, hogy olly hatalom engedtetett neki, mely szerint minden igazságot tud és lát...” stb. (227. l.) Ugyanabban a könyvben olvashatjuk (633—4. l.): ... [Pázmány a Kalauzban] „előljáró beszédében azt mondja meg, micsoda gyülekezetet kelljen az római ekklezsián érteni. Azt feleli, hogy nemcsak Rómának lakosit, hanem az egész világon lévő közönséges ekklezsiát... Azmit itt az érsek rebesget, először kevélység, másodsor vakmerőség... Az nagy titulus-kívánás szerzi azt, hogy az pápa, azmint-hogy közönséges ekklezsia fejének irattatja és hívattatja magát, így közönséges ekklezsiát is Rómáról neveztesse és hívattassa, mivel ott vagyon lakása... Immár penig az kevély Róma csak egy városnak, egy helynek nevét sem akarja viselni, hanem ez egész világon lévő városokon és helyeken föllyűl akar lábbani.” Hasonló értelemben él *Pázmány* az *úsz(ik)* igével; ez megint a *láb ~ lább* és *úsz(ik)* jelentésrokonságát mutatja: „Üdő jártára a római pápa fölött is akaránk úszni.” (Kal. 678, NySz.)

Más képes szólás is keletkezett a *lább* igével. Mivel *lább* és *úszik* egy volt, ezért a könnyben úszó szemet régente könnyben lábbónak is mondták. „Ügy cselekszik az Úr Krisztus — írja *Sz. Molnár Albert* 1618-ban megjelent Scultetus-fordításában (653. l.) — mint az megháló

hívséges jámbor atya, melly midőn látja, hogy az ő szerelmes gyermeki az ő betegágya mellett könnyben lábbu szemmel környül állanak, mond nékiék: Hogyha engem szerettek, ne kesergessétek magatokat ennyire, ne iréglyellyétek tehát nékem az mennyei örömet.“

Közbevetem, hogy a *lábbu* olyan alakváltozata a *lábbó* igenévnek, mint a *fúru* vagy *fúru* a *fúró*-nak.

A *lább* igéhez hozzájárult a gyakorító -g képző, s lett a *lábbog*, megtartva az alapszónak mind concret, mind képes jelentését. Volt a régi nyelvben 'könnyben *lább*' mellett 'könnyben *lábbog*, *lábbag*' is. *Geleji Katona István* az 1645-ben megjelent Titkok Titkában (464. l.) írja az Izsákot áldozni készülő Ábrahámról: „... az édes atya, könnyben *lábbagó* szemekvel pallosát kezében vővén, hogy édes, s a maga életénél drágább, kegyes erkölcsű és bárányi szelídségű fiának nyakát vele el-vágja s Istennek megáldozza, ottan...“ stb.

A kevély ember másokon nemcsak 'felül-*lább*', hanem 'felül-*lábbog*' is. Evvel vádolták a prédikátorok nemcsak a pápát, hanem az érsekeket is. *Geleji Katona István* az 1647-ben kiadott Válság Titkában a Krisztus szenvedésiről való XV. Prédikációban János evangélista XVIII. részének 22—23. versét vévén textusnak, mely szerint Kajafás főpap szolgája megütötte Jézust, ekképpen feddőzik (II, 140—41. l.): „De csak ím ez alsóbb rendű „elatus“-ok vagy praelatusok is“ (szójáték: elatus = kevély) „az ő ageb apjoktól“ (t. i. a pápától) „a tisztességet úgy megkévánták, hogy csuda, magokat melly nagy porcina gravitas-ra (= disznó kevélységre)“ tartják. Az ő utánnok nyalakodókvál magokat Serenissimusoknak, Illustrissimusoknak, Nagyságosoknak szállíttatják, a kegyelmes nevet szintén, mint a Királyok és külső világi nagy hatalmasok, olly örömet felvészik. Megilleti Mátét a kosz! — Sőt immár mostan arra vitte őket e világi hiu dicsőségnek szemtelen kívánsága, hogy minden méltóságokat felülhaladó kiváltképpen való titulust választottak magoknak, és Eminentissimusoknak, azaz mindeneneken felül-*lábbogóknak* és haladóknak írattnak; hogy a' miképpen az olaj a vízen felül-*lábbag*: úgy ők minden világi méltóságokon, Császárokon,

Királyokon és minden Isteni nevet viselőkön felül-haladnak, a' mellynél az Antikrisztushoz illendőbb titulust soha senki nem gondolhatott volna, mert az annak tulajdona, mint megtetszik 2. Thess. 2., 4. Menne eleikben csak egy szegény prédikátor, a Krisztus keresztsínek hirdetője, és ne adná meg a titulust nékik, szintén úgy járna, mint im Krisztus Urunk jára a Kajafásval és annak hízelkedő kócipor szolgájával; jól odavetné a *manu propriát* (m. pr. = 'maga kezével'. ma: 'sajátkezüleg') „a nyakára“ (a nyakleves-adásnak, nyakonütésnek deákos. emberektől eredt tréfás elnevezése) „vagy az orcájára, és kitaszígnák az ajtón, mondván: »Illyen parasztúl és embertelenül szállasz-e te az Urunk ő Nagyságának, ennek s ennek az Érseknek avagy Kardinálnak, Magyar- vagy egyéb ország Primássának?« — De mivel a Mesteren is ezen dolog történt, szenyvedjék békével a tanítványok is!“

Amint látjuk, ebben az idézetben nemcsak képes, hanem eredeti értelmében is megmutatkozik a *lábbog*: „az olaj a vízen felül- *lábbag*“ (*lábbag* a *lábbog*-nak olyan változata, mint a régi *csillagni*, *villagni* igék a ma szokásos *csillogni*, *villogni* igéknek). A víz színén álló vagy járó tárgyak nemcsak *lább*-ot-tak, hanem *lábbog*-tak is.

Forró Pál 1619-i Curtius-fordításában (157—8. l.) olvasuk Nagy Sándor seregének a Tigrisen való átkelését, és hogy a zsákmányukat is magukkal vivő katonák közül sokat terhéstől elkapott a folyó sodra: „Kiváltképpen való bajok azoknak vala, kik az vállokon terheket hordoznak vala. Mert midőn magokat is nem bírhatnák, az alkalmatlan terhekkal az sebes örvényekbe vitetnek vala. És midőn kiki az maga ragadományát elérni ügyekezik, ömagok között, nagyobb tusakodás támadt; hogy nem mint az folyó vízzel, és a z p o r t é k á k n a k s z é l l e l“ (=széjjel) „l á b b o g ó r á k á s i az v i t é z e k b e n s o k a t e l d ő j t ő t t e n e k v a l a.“ Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc csuda dologról emlékezik Memorialéjában az 1651-ik esztendőben (Mikó: Erdélyi Történelmi Adatok I, 153—4). Már az előtte valóban megjegyzi, hogy „die 9 oct. az egész világon dörgés hallaték,“ 1651-ben pedig megírja bőven az okát is: „Amely dörgés hallatott vala a tavalyi esztendőben — az utóján emlékeztem a tavalyi 1650-ik esztendőben — mivel az

a dolog igen messze volt, annak a csuda dolognak a híre már erre az 1651-dik esztendőre jött és érkezett ide, és én olyan emberrel beszéltem, aki ott volt: egy rabbal. Az a dörgés szinte Ciprus tájatt — mondja a rab — hogy a tengeren volt s így referálja az a rab, hogy: „Volt a tengerben egy nagy kőhegy, olyan tajtékkőből állott az a hegy, a tajtékkő pedig lyukas, mint a kenyér, és az oly könnyű kő, hogy a vízbe nem menyen alá a lyukas volta miá, és ez a kő nagy hegy egykor meggyúlt, és olyan darabonként, mint egy szentegyház, ezer darabra, s kisebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra s némely ugyan a tengerbe, hatalmas dördüléssel; de esmétlen ott, ahova esett, nem maradt egészen, hanem egy-néhány ezer darabra szakadozott a dördüléssel, de kússebbre annál, mint mikor odaesett.» — Meg kell hinni, hogy nagy dördüléssel vethette ki magát az olyan nagygyá a tengerből. Ugyanis nem íhol van letéve Ciprus szigete — úgy gondolom, hogy 400 mérföldre vagyon ide — mégis oly igen hallatott ide, főképpen egy vasárnap, hogy nekem úgy látszott, mintha itt a Nyárád mellett lőttek volna öreg ágyúkkal; körösleg úgy látszott, mintha taraczk-ágyúkkal s néha szakállossal is lőttek volna. A nagyjának a szelét is ugyan megérzette, aki künn a hegyeken volt. Én a Trébej-hegyen halottam vasárnap die 9 oct. 1650-ik esztendőben. Azt mondotta az a rab nekem, hogy ott két hétig tartott, amíg az a kőhegy kihányta magát a tengerből, de ide hozzánk csak a' hallatott, mikoron szinte a súlyán volt. Azután osztán, hogy lassúdott, azt mi nem hallottuk ide. A közel való emberekben sok ugyan meghalt, mikor a nagyját vetette ki, oly nagyot dördült akkor. Úgy kell hinni, hogy az agykérgét szakasztotta meg az olyan embernek a dördülésnek az ereje s úgy holt meg. Én elhiszem könnyén, mert hallottam ilyen messze is jól. — E dolognak és csudának pedig rációját ha ki meg akarja vizsgálni, könnyen végére mehet mind okának s módjának, ha physica szerént kezd diskurálni felölle. Azt mondja az a rab, hogy mostan is ott lábbog a tengerben mind az a sok tajtékkő a víz színén, nem mégyen fenékre; ki esmét a szárazon hever diribben-darabban... Ha kérded ítéletemet rólla, én arra azt mondom, hogy salétromot tereintett volt abba Isten, a lyukas köbe, és a' hányta széllyel azt a kőhegyet,

semmi egyéb annál. Ezt nem akarám hátrahagyni emlékezet nélkül.”

Én pedig most a *lábbog* után a *lábad* ~ *lábbad* igére emlékeztetem az olvasót. Csak nem kételkedel benne, ha a 'könnyben *lább*', 'könnyben *lább-og*' után teszed a 'könnybe *lább-ad* v. *láb-ad*' kifejezést, csak nem kételkedel, hogy a *lábad* v. *lábbad* ige nem egyéb, hanem a *láb* ~ *lább* ige -*d* képzős származéka.

1544-ben írta meg *Biai Gáspár* Dávid királyról és Bethábea Uriásnak feleségéről való Históriaját; abban már megvan a *lábbad*-nak ez az utóbb említett jelentése (Régi M. Költők Tára II, 252. l.):

Felkészüle az Uriás, királyhoz jöve,
Semminémű vígaságot nem érze szüve,
Tetszik vala, mintha könyvvel lábbanna szemé.

'Könnyel lábbad' ugyanaz, mint 'könnybe lábbad', ugyanaz, amit *Petőfi* így ír:

Könnyben úszik két szemem pillája...

Amint az *úszik*-nak maig megvan eredeti jelentése, és 'úszik a fadarab is a vízen', úgy megvolt régen ez a jelentése a *lábbad*-nak is, mint az 1527-ben befejezett Érdy Codex mutatja „a Krisztus szent keresztfájának megleletiről“ szóló szent történet egyik helyén (421. l.). A szerző, ama néma barát, kinek Isten az önkéntes némaság mellé a kezdetleges stylusú codex-írók között a legjobb magyar stylust adta, így adja elő a szent történetet, melytől „minden hív léleknek édesség adatik ő elméjében, az gonoszoknak kedég“ — akkoriban kezdődván Magyarországon a „dögleletes lutherána eretnekség“ — „tövisk ötletik ő szemek között... Az szent keresztfá eredet szerint támadna“ (t. i. a teremtéskor) „és megleletteték... sokképpen. Elészer lelé meg Séth, Ádámnak harmad fia, ez feldi paradicsomba. Mert mikoron halárra betegedett vóna, Séth méne paradicsomnak kapujára, hogy az irgalmasságnak fájának olájában kérne, hogy megkenné ő atyjának testét és megvígasznék. Kinek megjelenék Szent Mihály árkangyal és monda: »Ne akar mükálkodni“ (= fáradozni) „és sírni az irgalmas fának olájáért, mert semmiképpen meg nem nyerheted, ha-

nem mikoron bel-telendnek ötezerötszáz esztendők. De meni el, vidd ímez faágat és temesd el te atyádnak fejénél, és mikoron gyímelcset teremtend, akkoron az te atyád megvígaszik.« És mikoron hazament vóna, találá az ő atyját, Ádámot, hát megholt, és ugyanott eltemeté ő feje felett az fának ágát, ki felnevekedvén, nagy fává nevekődék... Ádám atyánk azért az időben vígaszék meg, támada fel és lele testi-lelki idvességet, mikoron az paradicsombeli fának ága azaz Urunk Jézusnak szent keresztfája gyímelcset teremte; nagypénteken, mert az ő szent halálának utánna leszállván limbusra, kihozá Ádámot és mind az szent atyákat isteni hatalmasságával. Annakokáért ez a drágalátos, szent, paradicsomból kiszármazott nemes élőfa Úristennek akaratiából megmarada mind Salamon királnak idejéiglen, ki mikoron látta vóna szép voltát, hogy jó volna minden miben“ (= műben, azaz mindenféle földolgozásra alkalmas), „vivé el az herről és ilteté el az ő ligetében. Kiről úgymond egy szent doktor, Johannes Beleth, hogy mikoron az álcs-mesterek ez fát miben akarnák helheztetni“ (= beillesztetni valami építménybe), „soha jó és alkotmas nem léssen vala, de néha rividnek, néha hoszjúnak lelettetik vala. Nem csoda kedéglen, mert nem tudják vala, minemű mire választotta vóna őtet jövődöre az Úristen. Annakokáért megutálták őtet és veték őtet gátnak egy sáros vízen, hogy mindenek átaljárnának őrajta, és lábbal nyomodtatnék ő szidalmasságára, ki nem lett vóna méltó tisztességre. Történék azért, hogy az Sába-ország-beli kerálnéasszon hallaná Salamon királnak nagy jó hírét-nevét, jeve napkeletről Jéruzsálembe Salamonnak bölcs beszédét hallani. Mikoron kedég jutott vóna az patakra, kin az fát átalvetették vala, mintha ki“ (= valaki) „megmondotta vóna, ottan megismeré lelkében, mert ez világnak ura teremtéje azon vóna megváltandó ez világot szent halálával: annakokáért es nem akara rajta átalmenn, de leesvén ottan imádá őtet... Mikoron azért az kerálnéasszon hazatért vóna, jelenté meg az isteni jelenetet Salamon királnak, hogy jevendöre néminemő ember az fán megfeszülendő vóna, kinek miatta az Zsidóország eltöretnék. Hallván azért azt az belcs királ, az feldnek mélségére temetteté el őtet, hogy soha senki meg ne lelné. De az Úristennek titkját, tanácsát senki nem tudja, és akaratiát senki el nem enyészheti. Azon helyen

azért jevendőre szerezteték egy halastó, ki orvosságnak távának nevezteték... Az tónak körös-köröle koronkéd nagy sok kórok, betegek fekösznek vala, Üristennek kedég szent anygala idő szerént leszáll vala az tóban és megindultatik vala az víz, és egyvalaki elészer az kórok közzöl az vízben mehet vala, minden betegségéből megvígaszik vala, mely tisztulat doktoroknak mondások szerént nemcsak az szent anygálnak jelen vótából, de az ott eltemetett keresztfának es ereiből hihet-jek“ (= hihetjük) „lett lennie. Mikoron azért az kegyelmes idvezejténk Jézus Krisztus halálának napjai elközelgettenek vóna, azaz nagy hétre jutottanak vóna, az szent fa — láták — hát fellábbadott“ (írva: fel labbadot) „az víz-színre az feldnek mélségéből csodaképpen. Azt látván az zsidók, idvezejténknek szent halálára keresztfát szer-zének belöle és ezenképpen bel-telék a sábai kerálnéasszonnak jevendő-mondásának első része.“

Tehát régi magyar nyelven: 'az olaj a víz színére *lább'*, 'a tajtékkő a víz színén *lábbog'*, 'a fa a víz színére fel-*lábbad'* — ennyiből nyilvánvaló, hogy a *lábbad* is annak a *lább* igének származéka, melynek jelentése: 'víz színén áll vagy jár'

Ember nem járta magasságokba is eljut a hegymászó, ha erős a kötél s azt el nem szalajtja egy pillanatra sem. A jelentésváltozások szédítő lehetőségei között a szófejtőnek egyetlen fogódzó a minél teljesebben egymásba fonódó nyelvtörténeti adatok, de figyelmünkkel rajtuk is kell azokon füg-genünk folytonosan, különben utat véteve mélységbe iszamo-dunk. Jövevényszónál nem igen vannak jelentéstani kétségek, nincsen meg a hosszú, sokszoros jelentésváltozásnak alkalmá. Szótörténeten kapó közönségünk pedig leginkább a más-más idegen nyelvből vett műveltségyszavak irodalmához, nem pedig jelentésváltozások hosszabb sorának végignyomozásához van hozzászokva. Ezért figyelmeztetek, olvasóm, hogy ha már eddig fáradatlan követtél, különösen a most kezdődő fordulónál vigyázz a jelentésváltozások fonalára, mert ha csak egy helyen is elereszted azt figyelmetlenségből, újra megfogni többé nem tudod s a célig el nem érsz. Úgy jársz, mint azok, akiknek szemük elsiklik a *hit* eredetére vezérő kalaúznak ezen a két egymásba kapcsolódó adatán: „*hiedelēm* = bizodalom ~ *hit* = bizodalom.“ (Vö. Mészöly: Szegedi Fü. III, 8).

A *föllábbad* igének, melynek eredeti jelentése tehát: 'víz színére följut', ma is, régen is általánosan ismert kapcsolata még: 'betegségből föllábbad v. föllábad'. 1639-ben írja *Csáky Anna Franciska* (Magy. Levelestár II, 271): „... igen elbetegeskedém hertelen. Minthogy főben vagyom fondamentoma nyavalyámnak, nem hiszem, hogy sokáig vigyem föllábbadva...“ „Sok orvoslás után fellábodtam“ — olvassuk régi magyar történelmi emlékeink gyűjteményében (Monumenta, Irók, XXVII, 28.).

Gondoljunk most ezekre a szólásokra: Olyan beteg, hogy alig áll a lábán. Lábon hordja a betegséget. Leverte a betegség a lábáról. A betegség után megint lábra áll. Az orvosnak sikerült a beteget lábra állítani. Ezek szerint a 'betegségből föllábad-, -lábbad'-nak mi lehet az alapszava?

Láb, a testrész *láb*.

Hiszen ismerjük az ugyanezt bizonyító 'betegségből ki-lábol', 'betegséget meglábol' kifejezést is, és nagyobb igazság kedvéért előfordul ez a régi nyelvben nemcsak egyszerű *b*-vel, hanem kettőzött *bb*-vel is.

„Barkóczi László nyavalyás, — írja az ifjú *Rákóczi György* 1658-ban (Szilágyi S.: A két Rákóczi Gy. Lev. 565) — valójában volt beteg, ugyan sírt, hogy most esett nyavalya rajta; nehezen lábolja meg“. *Komáromi Csipkés György* Szomorú Esetek Tüköre című temetési rövid tanítását (A2) „a debreceni nagy temetőben, a boldog emlékezetű néhai nemzeti vitézlő Váradi Rác János uram seb miatt megbetegedett teste felett ezerhatszázhatvanadik (siralommal említendő) esztendőben“ evvel a bibliai történettel kezdette: „Józsást az nyilasok az ütközetben nyíllal meglövik, melly miatt halálra sebesedik. Az ütközet helyéről kiviszik és azon sebesen viszik Jéruzsálembe. Az kis nyil miatt esett sebet meg nem lábbalhatja, hanem csakhamar meghal és eltemettetik ugyanott Jéruzsálembe az ő atyjai korszóiban“.

'Meg se lábbalom e bajt' — mondják Háromszékben (Magy. Tájsz.). *Kriza* Vadrózsáiban (440. l.) Keresztúrvidéki mesében olvassuk: 'Lássad édös lovam, akarhogy vígy, csak ára ügyeji, hogy úgy vígy, hogy a sebös mönetelt én is meglábbalhasam.'

Kijelentem itt, hogy eddig a *lábad* és *lábbad* közé óvatosságból csak ezt a ~ jelet kutyorítottam, mely azt jelenti, hogy a két alak egymás változata, de nem foglal állást abban, hogy melyik az eredetibb; ettől fogva azonban így írom: *lábal* > *lábbal*, *lábad* > *lábbad*, azt jelezvén evvel, hogy az egyszerű *b*-s alakból lett a kettőzött *bb*-s, mint például a szláv *zubonból* > a magyar *zubzony*. Jogunk van ez állításhoz, mert már tudjuk, hogy a *lábad* > *lábbad*, *lábal* > *lábbal* ige alapszava a testrészsnév *láb*, ennek pedig egyszerű a *b*-je.

De hová jutottunk most a jelentésfejlődés fonalán? A *lábbad*-ról először bebizonyítottuk, hogy jelentése a *lábbog*-gal együtt: 'víz színén áll vagy jár', azután pedig bebizonyítottuk, hogy alapszava a testrészsnév *láb*!

Lehetséges-e mind a kettő?

Még eddig az újjunkból nem szoptunk semmit, de kápráztatnak sem tartjuk a legváratlanabb, legmeglepőbb, úgyde adatokból előtűnő nyelvi jelenségeket sem. Azt felelem tehát, hogy igenis lehetséges, hogy a 'víz színén áll vagy jár' jelentésű ígék alapszava a testrészsnév *láb*, de csak akkor, ha a nyelvi adatok kétségtelenné teszik azt, hogy a 'víz színén áll vagy jár' jelentését megelőzte, mint eredetibb jelentés ímez: 'csak lá b b a l tartja fönn magát a vízen vagy csak lá b b a l úszik át a vízen'.

Milyen jelentése van a *lából*, *lábal* > *lábbal* igének? Ez a háromféle:

1. Sietve jár, fut a szárazföldön. Arra mondjuk, aki ugyancsak szedi a lábát. 'De sietett, csak úgy lábrul lábra jött!' — van följegyezve Dunántúlról (Magy. Tájszót.). Tréfás íze van annak, ha a futva menekülőre azt mondjuk: *el-lábolt* vagy *el-éblábolt*.

2. Átkel a vízen úgy, hogy a lába még feneket ér. Ilyen értelemben a *lábólni*, *lábalni* > *lábbalni* annyi mint 'gázolni'. A folyókban a *gázló*-t mondják úgy is, hogy: *lábóló* > *lábboló*, a Magyar Tájszótár szerint.

3. A vizet fölegyenesegett helyzetben, nem kézzel és lábbal, hanem csak lá b b a l, amint mondani szokás: *ta p o s v a* ússza meg, tehát úgy *lából*, *lábal* > *lábbal*, hogy a talpa fenekét nem ér. *Átol-lábólom én a Marost is*, ha kell'. (L. Magy. Tájszót.)

Amilyen jól tudta Arany, milyen fű-fa benőtte úszó sziget a láp, éppolyan jól tudta a *lából*-nak ezt a 3-ik jelentését is. Ezért adja Etele szájába az ilyen álomlátást (Buda Halála IX):

De borult az álom, s én egyedül, távol,
Tapodám a léget, mint ki vizet lából,
Szárny nélkül, magosan, a levegőt szeltem,
Meztelen a kardot jobb kézbe' viseltem.

Alattam az erdők koronája zúgott,
Folyó nagy vizeit terelé Napnyúgot,
Emberi kéz földet túr vala, mint hangya,
Fekete a rónák legeletlen hantja.

És nagyobb hitelesség kedvéért ilyen magyarázatot fűz e helyhez a költő maga: „*Lából*. Nemcsak azt teszi, midőn valaki a vizet *meglábólja*, azaz lábon menve átkel rajta; hanem az úszás egy nemét is, mely csupán láb segítségével történik, a kezek használata nélkül. Így jár az adoma báró W.-ről, hogy efféle úszás közben megberetválkozott. — A kép ily lábólásról van véve“.

Okkal tarthatjuk hát azonos eredetűnek az úszást jelentő régi *láb* > *lább* igével az úszást jelentő mai *lából* ~ *lából* > *lábbal* igét, viszont mivel ez éppen lábbal való úszást jelent, okkal tarthatjuk az alapszót a *láb* testrésznévvel azonosnak.

Igen ám, de e szerint a régi *láb* > *lább* igének is nem általában a 'víz színén áll vagy jár', nem általában 'úszás' volna eredeti jelentése, hanem 'lábolás' vagyis 'vízen lábbal átkelés' — már aztán akár úgy, hogy éri a láb a feneket, akár úgy, hogy nem.

Volna? Nemcsak „volna“ ez az eredeti jelentése, hanem valósággal úgy is volt, adattal igazolhatóan. *Molnár Albert* három nyelvű szótárában, az 1708-i *Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum*-ban, nemcsak a *Lábbolom* jelentése: 'vado, ich durchwate', hanem a *Lábbok* igének is (t. i. 'én lábbok' első személy) föl van jegyezve az a német jelentése is, hogy 'durchwate', az is, hogy: 'schwimme'. Tehát a *láb* > *lább* igének is meg volt a *lából* > *lábból* ~ *lából* > *lábbal* ige 2. és 3. pont alatti jelentése: 'vízen átgázol', 'vízen taposva átúszik'.

Hát az 1. pont alatti?

Ezek után könnyű ráismernünk az 1. pont alatti jelentésű *láb* > *lább* igére a ma is sok vidéken járatos *tib-láb*, *téb-láb*-iker-ige utótagjában. Én ezt a szót hazulról, a fehérmegyei Tabajdról ismerem. A jó gazdasszony, ki a sok dolog miatt egész nap le sem ül a konyhában, egész nap *tib-láb*. Hogy az ebbeli *láb* csakugyan a *láb* főnévvel azonos és a *lából* ige alapszava, ezt bizonyítja az is, hogy a *tib-láb*-nak is megvan *tib-lából* származéka. A Magyar Tájszótár ilyen szólásokat közöl: A hegypásztor beteges, ritkán *téb-lább* a hegyen; én is nehezen *tébbek-lábbok*; kőne valakit fogannyi, aki vigyázzon a szőlőre. *Téb-láb*, mint a tojó galamb. Megvan ez a szó Arany nyelvén is.

De nemcsak a *lából* > *lábbal* igénél figyelhetjük meg azt, hogy származási kapocs köti egyfelől a személynek lábbal úszását, tárgynak víz színén maradását jelentő *láb* > *lább* igéhez, másfelől a *láb* testrésznévhez, a *láb* ige és *láb* főnév azonosságának bizonyosságául, hanem ugyanilyen megfigyelést tehetünk a *lábadoz* > *lábbadoz* ige segítségével is: ugyanis a lápon járást nemcsak a *láb* testrésznévből képzett *lából* igével fejezhették ki, hanem a *lábadoz* igével is, jelölül annak, hogy ez is a *láb* főnévből származott. Igen ám, de emlékezzünk erre: 'víz színére fel-lábbadoz a szent fa' — ebből meg nyilvánvaló, hogy a *lábbadoz* azonos származású a 'víz színére fel-lább vagy fel-láb az olaj' igéjével, a 'víz színén áll vagy jár' jelentésű *láb* > *lább* igével. Györffy István írja, hogy „a lápokon, ingoványokon való járást »lábadozás«-nak nevezték“ (Nagy-Kunsági Krón.) és hogy „a lápokon járó pákászféle ember háromujjú lábibottal tapogatja ki, pákász szóval lábadozza az ingó talajt óvatosan jár rajta“ (Magy. Népr. II, 253) — ugyanezt pedig ő is, Herman Ottó is, Lovassy is más szóval *lábólás*-nak írja. Tehát ismét a *láb* testrésznév és az 'úszik' jelentésű *láb* > *lább* ige azonossága!

Lábadoz a beteg, *lábbra* áll a beteg: itt vagyunk a *láb* főnévnél. *Lábadoz* a lápjáró, *lából* a lápjáró: itt vagyunk a *láb* főnévnél. *Föllábad* a beteg, víz színére föllábad a szent fa, víz színére fölláb vagy föllább az olaj: itt vagyunk a *láb* > *lább* igénél. Könnybe *lábadoz* >

l á b b a d a szem, könnyben l á b b a könnyben úszó szem, vízen l á b b a vízen úszó hajó — itt vagyunk a *láb* > *lább* igénél — és vízen l á b b, l á b b o l, l á b o l a csak l á b segítségével úszó: itt vagyunk a *láb* főnévnél. Mindenütt a *láb* testrésznev és az 'úszik' jelentésű *láb* > *lább* ige azonossága.

Ezt mutatják a *lábbog* jelentései is. Hogy az olaj a víz színén *lább* vagy *lábbog* s a szem könnyben *lább* vagy *lábbog*, ebből világos a két szó rokon volta; mikor meg azt mondták a régiek, hogy a marha a tilalmasba *lábbog*, akkor már a *lábbog* l á b o n járást jelentett, úgyhogy a *lábbog* útján is eljutunk a járást és úszást jelentő *láb* > *lább* igenek a *láb* testrésznevvél való azonosságához. Karatna község 1748-i constitutiójában van szó a marhák lábbogásáról (Herman: Magy. ősfogl. 283—4): „Ha marha tilalmas határba szalad, egy marhától két pénz, anyaszopó borjútól, egytől egy pénz, disznótól, malactól, lúdtól hasonlóképen egytől egy pénz; jól megvizsgálni a szaladást szükség, mert találatnak oly emberek, akik szabad akaratjuk szerint elcsapják marhájakat, hogy tilalmas határba lábbogjon és jól lakjék s két pénzzel kiváltsa az határpásztortól...”

Most már azt kell vizsgálnunk, hogyan lehet az, hogy a *láb*: nemcsak testrészt jelentő főnév (az embernek van l á b a), hanem ama testrésszel való működést kifejező ige is (az ember a vizet *lábja* vagy a vízen *láb* > *lább*).

Tudni kell, hogy a mi nyelvünkben is, más finnugor nyelvekben is vannak olyan szótövek, melyek a mondatban névszók is lehetnek (nomina), igék is (verba). Több finnugor nyelvben ugyanazon szótő, külön képző nélkül, fejezi ki a névszót és a hozzátartozó igét a következő esetekben: Dreck és scheissen, Harn és harnen, Furz és furzen, Wind és wehen, Regen és regnen, Schnee és schneien, Frost és frieren stb. Például a Szilágyságban az 'esső'-t úgy mondják, hogy *és*, meg az 'esik'-et is úgy. Tehát ott *és* az *és* azt jelenti, amit mifelénk az 'esik az esső'; az első *és* ige a mondatban, a második *és* főnév. 'Erősen *fagy*' — itt ige a *fagy*; 'erős a *fagy*' — itt meg főnév. Az efféle nyelvjelenséggel kapcsolatban megjegyezte Gombocz (Ungarische Jahrb. X), hogy a névszótő és igető azonossága első sorban a meteorológiai kifejezéseknél és a természeti szükségletek szavainál figyelhető meg, tehát olyan szavaknál,

melyek kétségtelenül a finnugor szókészlet legrégibb rétegéhez tartoznak.

Kapaszkodjunk bele ebbe a legutolsó mondatba.

A finnugor szókészlet legrégibb rétegéhez tartoznak a finnugor nyelvek testrésznevei is, legtöbb. Fölvetem hát azt a kérdést: nincsenek-e a finnugor nyelvekben nyomai annak, hogy e nyelvek valamely korában a testrészek nevéről és a velük való működés igéjéről egyazon szótól szolgált.

Van nyelvünkben egy igecsoport, melyet csupa testrésznevekből *-l* képzővel alakult igék alkotnak, ezek az illető testrészszel való működést fejezik ki: *szēmēl, fülel, orrol, nyelvēl, vállal, karol, ölel, araszol, markol, tenyerel, öklel* (eredeti jelentése 'öklöz' volt), *körmöl, hátal, hasal, könyököl, inál, lábal, talpal, sarkal, térdel, szível*.

A finn nyelvekben is megvan ennek az itt tapasztalható magyar *-l* igeképzőnek megfelelője (l. Szinnyi: M. Nyelvhas.), megvan a finnben is ennek az a rendeltetése, hogy testrésznevekhez járul és az imént bemutatott magyar igecsoporttal jelentéstanilag egyező igecsoportot alkot (így a *silmä* 'szem', *jalka* 'láb', *syli* 'öl', Schoss', *sappi* 'epe', *kanta* 'sarok', *koura* 'marok', *nenä* 'orr', *noukka* 'madár orra' szavakból). A finn *kieli* 'Zunge' jelentésű tőhöz azonban nem kell semmi képzőnek járulnia, ugyanaz a tő jelenti azt is, hogy: 'nyelv'.

A finn *silmä* (ejtsd: szilme) szó keleti finn nyelvjárásokban: *szilmü*. Az Árpádkori magyar is úgy beszélt még, hogy **szimü*, ebből lett a **szim* > *szēm*; a votják nyelvben meg nemcsak elveszett e szó végső magánhangzója, hanem az *-m*-ből is *-n* lett: *šin* (ejtsd: szjin). A finn és magyar e szóhoz képzőt függeszt, hogy ilyen jelentésű szót alkosson: 'szēmēl', azonban a votjában a *šin* magában is jelenti azt, hogy 'szēmēl ver' vagyis 'erősen néz valakire, hogy megigézzé'. A finn a 'madár orra' jelentésű szóból a *mi* *-l* képzőnk megfelelőjével alkot 'orra val csipked' igét, a votjában azonban az 'orr' jelentésű *nir* képzőtlenül jelenti azt is, hogy 'orra val tūr'.

A finn *kanta* szó ma azt jelenti, hogy 'sarok' t. i. 'lába sarka', de nem ez volt az eredeti jelentése. A test hátul levő egyik tagjának neve idővel másik, szintén hátul levő testrész nevévé válhat, s így van ez az elől levő testrészekkel is.

A *szēm*-ből származott *szēmēly* nem a 'szem'-et jelentette régi nyelvünkben, hanem az 'arc'-ot. A Zrinyiászban (I. én.) Szulimánnak

Szakáll merő ősz, halvány személyében.

A mi *mál* szavunk eredetileg 'mell'-et jelentett, de Sándor István 1808-i Szókönyve szerint a *hölgy-mál* a „hölgynek hasa bőre“ ('hermelin' a *hölgy*!). A latinban *pectus* 'mell', de a rátorománban a megfelelő *pet* szónak kifejlődött 'gyomor' jelentése (Wörter und Sachen XII, 3). Az 'Arsch' testrész magyar nevének a cseremiszből olyan szó a mása, a *šeng-* (ejtsd: sēng), amely ott általában 'mög'-öt, általában 'hátról levő'-t jelent, s ebből a töből van: *šenguč* (ejtsd: sēngacs) 'hátról'. A *šeng-*kicsinyítő képzős alakjának pedig 'nyakszirti' a jelentése ebben az összetételben: *wuj-šengel* (*wuj*: 'fej'). A cseremiszből *kután* ~ *kotan*: 'far, farok, Arsch', *jol*: 'láb', a *jol-kotan* pedig azt jelenti, hogy: 'lába sarka', szóról-szóra: 'láb-s...g.' Tehát ott a 'sarok' neve eredetileg egy másik, főtebb, de szintén hátról levő testrésznek neve volt. Így a finn *kanta* szó, mely ma 'sarok', valamikor egy másik, főtebb, de szintén hátról levő testrésznek neve volt, azt jelentette, hogy 'hát, Rücken'. Ezt bizonyítja először is az, hogy a *kanta* szóból a mi *-l* képzőnk megfelelőjével képzett finn ige nem azt jelenti, hogy: 'sarkál', hanem azt, hogy: 'hátal', 'a háton terhet hord' vagy általában 'hord'.

Azután a finn *kanta* eredeti jelentését megállapíthatjuk a vogul nyelv alapján is, ugyanis ott a finn *kanta* megfelelője nemcsak 'hátal' jelentésű ige, hanem olyan főnév is, melynek eredeti jelentése: 'hát' volt.

A 'hát' és 'hátal' fogalom jelentésviszonya megfigyelhető a vogul nyelv rokonában, a magyar nyelvben. A *hátal* jelentése Tabajdon (Fehér m.): 'háton terhet hord', különösen asszonyok batyuba kötött terhük hordására mondják. Tudjuk, hogy testrész neve mérték is lehet: 'egy marok liszt', 'egy öl széna'. Így lett a *hát* a mértéke annyinak, amennyit egyszerre el lehet vinni háton. A Nyelvőr közli (III, 165): „Egy *hát* szalma: háttehernyi szalma“. Szintén a Nyelvőr (XLIII, 43): „*hát*: három *hát*tal vittem (almát, füvet)“. Erdélyi Népdalok és Mondákban olvassuk a „hát fa“ kifejezést egy népieskedni akaró

műkölteményben, a Falopóban. Az erdőkerülő így ripakodik rá a tolvajra:

Hát te megint, te rossz ember,
Ide jöttél fát lopni?
Megállj, huncut! oda viszlek,
Hol fog állad felkopni.

Gyere velem az udvarba*
Vedd fel a fát hátadra,
Mert ha nem jössz, majd kötelet
Hurkolok a nyakadra.

A falopó meg így mentetetözik:

Ámbár szegény legény vagyok,
Senki semmit nem tud rám
Geci pajtásomon kívül,
De ő ki nem mondja rám.

Ha mondani akarná is,
Csak nem mondja magára:
Mert ő maga hítt engemet
Lopni el a vásárra.

Ott sem loptam, csak tíz gombot,
Esküszöm a *hát-fámra*,
Ki nem hiszi: most is ott van,
Tekintsen bár ruhámra.

Győrffy írja, hogy „országos elterjedésűnek kell mondanunk a háton való teherhordást”. (Magyarság Néprajza II, 248). Nem is gondolnám, hogy az ország bármely részében ismeretlen volna az efféle 'egy *hát* bab', 'egy *hát* répa-levél' stb. kifejezés abban az értelemben, hogy: 'egy batyuszalma', 'egy batyu répalevél' stb. Ebből már megérthetjük azt, miért van a vogulban annak a szónak, mely a magyar *hát* szó megfelelője (l. Nyelvtud. Közl. XXV, 46.) miért van az a jelentése, hogy: 'battyu', és hogy ez a főnév miért szolgál ilyen jelentésű igével is: 'hátal'. Ez a vogul szó pedig a *xunt-*, a finn 'hord' jelentésű ige *kanta-* alapszavának, illetőleg a ma 'sarok' jelentésű *kanta* szónak pontos hangtani megfele-

* *Udvar* az uraság háza.

lője. A finn *kala* a vogulban *xul* ($x = ch$), a magyarban *hal*: így megértjük a szókezdő mássalhangzók következetes megfelelését ezekben: finn *kanta* ~ vogul *xünt* ~ magyar *hát*. A vogul szóvégi *-nt* hangcsoportnak pedig megfelelhet a magyarban pusztá *-t* is. (L. Mészöly: A Halotti Beszéd hangt. tan.)

A vogul *xünt*- tehát a magyar *hát*-tal és a finn *kanta* szóval egy eredetű, de a vogulban az eredeti jelentést fölváltotta a 'batyu' jelentés, a finnben meg a 'sarok' jelentés. A finn *kanta*-alapszavú ige és a vogul *xünt*- ige azonban megtartotta az eredeti jelentést: 'háta!', 'terhet hord', 'hord' (v. ö. még osztj. *xont-æmt*-.: 'auf den Rücken nehmen' és *xont-šà*-.: 'auf dem, den Rücken' *Paas.*), így azután a vogulban az a *xünt* szó, mely eredetileg a 'hát' testrész neve volt, egyszersmind az illető testrészszel való működést is jelenti. (Hogy a vogul *xünt* eredeti jelentése 'hát' volt, kétségtelenné teszi az osztják *xontšà*-.: 'auf dem, den Rücken!')

Az eddigiekből az tűnik ki, hogy csakugyan volt a finnugor nyelveknek olyan korszaka, melyben a testrész neve egyszersmind azon testrészszel való működés ígéje is volt: a *szēm* azt is jelentette, hogy 'szēmél' vagyis 'néz', a *hát* azt is jelentette, hogy 'háta!' vagyis 'háton terhet hord', a *láb* azt is jelentette, hogy 'lábol' vagyis: 'lábba l jár, fut a szárazföldön, lábba l gázol át, lábba l úszik át a vízen'. A finnugor nyelvek vizsgálata útján is odajutunk tehát, hogy a 'víz színén áll vagy jár' jelentésű *láb* > *lább* ige azonos a *láb* testrésznévvel.

Mikor azonban nyelvünknek vagy a finnugor nyelveknek olyan jelentőségéről van szó, melynek eredetét az ősidőkből, tehát kezdetlegesebb műveltségű korszakunkból származtatjuk, nem szabad elmulasztanunk azt, hogy mivelünk rokonságban nem lévő, még mindig kezdetleges fokon élő népek nyelvében is ne nyomozzunk hasonló jelenség után. Oly sok tudománynak segédtudománya már a magyar nyelvtudomány, megérdemli, hogy néha ő legyen a fő, neki legyenek segédül más tudományok. Jó hasznát vettük eddigi fejtegetéseinkben a magyar ethnographiának, azaz tárgyi néprajznak, folyamodjunk most az általános ethnológiához, azaz szellemi néprajzhoz. Abból megtanulhatjuk, hogy nem csupán ősi finnugor sajátság a testrésznevek igei szerepe, hanem ősi emberi sajátság.

Ezt bizonyítja kétségtelenül az, hogy olyan kezdetleges

nyelvben, mint a hottentotta, a 'szēm' jelenésű szó azt is jelenti, hogy 'lát', a 'szēmēk' jelentésű pedig: 'látnak'. (L. Fr. N. Finck: Der deutsche Sprachbau 81.) Ha tehát a mai nyelvi tények azt mutatják, hogy ilyen igei szerepe van a votjában a 'szēm' nevének, a vogulban a 'hát' nevének a magyarban a 'láb' nevének, akkor ezt a nyelvi sajátságot az ősemlékező nyelvalkotás emlékének kell tekintenünk.

Csak egy-két századdal ezelőtt is, mikor még több volt a víz, a kiöntés, a tó, de kevesebb az út, a híd, a közlekedési eszköz, azokban a régi időkben nem játék, nem testgyakorlás, hanem közönséges közlekedési mód volt, mind a gázló, mind a taposó lábolás. Comenius, a ma is, régen is úttörő ma-

2. ábra.

gyar collegiumnak, a sárospatakinak, modern tanítómestere, 1685-i ábrázolva tanító könyvében, az Orbis pictusban, két külön fejezetben és ábrán megemlékezik róla, ilyenképpen és ilyen képben:

„A vizeken való általmenés (Költözködés) (176. l.).

Hogy meg ne ázzék, aki a vízen által akar menni. kigondoltattanak (feltaláltattanak) a hidak 1 a szekerek kedvéért, és a gyalog-hidak (hidacskák, padlók, bőrük) 2 a gyalogok kedvéért. Hogyha a víznek csekléje, lábboló, gázoltató helye 3 van, akkor által-láboltatják (lábon által mennek rajta) 4...” stb. (2. ábra.)

„Úszás. (178. l.)

Által is szokták úszni a vizeket, kákából való kötőléken 1, ismét felfúvott ökörhólyagokon 2, azután szabadon a kezeknek és láboknak 3 hányatásával. Végére némelyek megtanulták a vizet tapodni 4 övedzőig a vízben lévén és ruhájokat fejeken hordozván..." stb. (3. ábra.)

Ez volt az az úszási mód, melyet Sz. Molnár Albert ilyen ragozású igével fejezett ki: 'én *lábbok*, te *lábbsz*, ő *lább'*.

Nyelvünkben a testrésznevekből való igék a testrésszel való olyan működést szoktak kifejezni, melynek alkalmával azt a testrészt a rendesnél erősebben vagy hosszabban használjuk. A *szēmēl* nem egykedvű látást, nézést, hanem erősebb né-

3. ábra.

zést jelent. Ezért van a votják *šin*-nek az a jelentése, hogy: 'szēmēl ver'. A *fülel* < *filel* nem hallást, hanem hallgatózást jelent, ezért lett belőle a *figyel* szavunk. A *lābal* ezért nem jelent egyszerű járást, hanem sietést, futást, szökést, gázolást, víztaposást, *lābbal* úszást — *lābbást*. Így érthető jelentéstanilag az, hogy a *lāb* testrésznév egyúttal az úszásnak, víz színén maradásnak, víz színén haladásnak is igéje lett a régi *lāb* > *lābb* igében. Némely kifejezésben ezen igének testrésznév jelentése már elhomályosodott s általában víz színén maradásukat vagy haladásukat jelentette különféle tárgyakkal is, olyanokkal tehát, melyeknek nincsen lábuk. A *vállal*, *elvállal* igéknek is olyan alkalmazása van már, hogy teljesen elhalavá-

nyult benne képzete a *váll* testrésznek, melyből az ige származott. Ha valaki hivatalt vállalt, igazán nem a vállára gondolunk. Az *öklel*-t, mely először ököl-lel ütést, azután dárdával döfést jelentett, most már a bikára értjük, hogy a bika öklel, pedig ökle sincs. Így *láb* > *lább* a vízen az a tárgy is, melynek lába sincs.

A vizet taposó lábölésnek, mint az írás és kép mutatja, megvolt az a haszna, hogy az így láboló szabadon használhatta úszás közben is mind a két kezét: ha báró, hát beretválkozhatott fogadásból, ha szegény ember, hát átvihette szárazon a holmiját, terelhette közben a nyáját. A rétségi pásztorok nem igen lehettek volna el az úszásnak e neme nélkül. Mint *Lovassy* írja idézett művében (36. l.), „alacsonyabb vízállás esetén a szarvasmarhát és sertésnyáját úszva-lábolva hajtották a kemény lápokra és egyéb lápi kaszálókra legeltetésre“. Ilyen szerrel némely pásztor is bizonyára úgy úszott-lábolt a marha után. A Kiskunságban birkaúsztatáskor a juhászbojtárok néha a vizet taposva követték a bürgéket, igazgatták kézzel, bottal. Kunszentmiklóson az öreg Korsós beszélt, hogyan járt az egyik gazda-asszony libaőrző leánycselédje. A Háromszögi tónál volt a tanya, beúsztak a libák a tó mélyire. Asszonya ráparancsolt a lányra, hajtsa ki őket. Szegény leány váltig bizonygatta, hogy ő most nem mehet utánuk a vízbe, mert éppen beteg, de az asszony nem engedett: addig zavarásztta, hogy szegény leány mégis utánuk eredt — taposva. Ki is hajtotta a libákat, de a hideg víz a „testit“ is érte, olyan nyavalyát szerzett aztán, hogy behalt. Igaz, hogy „a magyar ember általában rossz úszó“ (Györffy: *Magy. Népr.* II, 254). De a rétségek megvoltakor a rétségi életet élő magyarok sokszor kénytelenek lehettek hajó nélkül is átkelni embert elnyelő vízen. Ha a lábbal úszás akkor is olyan ritka lett volna, mint manapság, nem tanított volna róla Comenius és nem emlékezett volna róla Arany János. Az alföldi tavak körül még némely fiatal leány is értett a lábolla úszáshoz. *Ecsedi István* Népies Halászat című könyvében (134) ezt írja: „A tiszamenti gyermekek már jókorán tanulnak úszni. Bemennek a vízbe és maguktól veszik a tempót. A fiúk a gatyájuk szárát fel-fújják és ez a levegőhólyag fenntartja őket. A lányok disznóhólyagot vagy könnyű faövet kötnek a derekuk köré és úgy

úsznak ruhástól.“ Ecsedi szerint is nem az eszközzel, hanem az úszással való átkelés a „régibb és egyszerűbb.“ A rétségi ősfoglalkozások velejárója volt ez. Az én mostani fejtegetéseimben azért kell ezt hangoztatnom, mivel az ősfoglalkozások szókincsében találunk több olyan szót is, mely azonegy tőalakban névszó és ige is.

Ilyen a *nyom* és *les*, mind a kettő az ősi zsákmányoló életmód mesterségszava, a vadász-halász életé.

‘Megnyom a te lábad’, ‘a majom igen ékessen táncot nyom’, ‘ugyanazon útat nyomja’ (Nyelvtört. Szót.) — ezekben a XVI. századi mondatokban ige a *nyom*. ‘A vadász a vadaknak nyomokat nyomozza’, ‘kimentem nyomon nyulászni’, ‘nyomhajtó kopók’ (uo.) — ezekben a XVII. századi mondatokban névszó a *nyom*, főnév. Természetes, hogy a vadra vadászás szava egyúttal az embervadászatnak szava is, a hadakozóké: ‘az ellenség nyomában menni’, a ‘törökök visszaszágulva nyomra szelének’ ‘a sereg egyik részét a nyomra választja’ (XVI—XVII. sz. NySz.).

‘*Les* a vadász’ — itt ige a *les*, de már főnév emitt:

A vadász ül hosszú, méla *lesben*.

(Vörösmarty: Szép Ilonka)

Jelenti a *les* nemcsak a *leső* helyet, hanem *leső* személyeket is. Így az egész *lesben* álló sereget röviden *lesnek* is nevezték, ha azután ez a *les* korán „kimutatta magát“, akkor „eszébe vette“ az ellenség és még jókor „hátat adott“. (Lásd Teleki Mih. Lev: I, 178.) *Lesnek* neveztek *leső* tárgyat is: *Lakatos Károly* írja (Néprajzi Értesítő, 1912. évf. 33. l.) a lápok lakóiról, a pákászokról, hogy „iparukhoz tartozott a hálókötés, s különösen nagy mesterei voltak az emelő, kece, pöndör, *les* és egyéb hálóspecialitások készítésének“. Míg tehát egyik vidéken *leső-háló*-t emlegettek, addig más vidéken *les-háló*-t (Magy. Tájszót.), vagy egyszerűen *les*-t.

Hogy a hálónak egy nemét a *les* ige névszói alkalmazásával fejezték ki, ez egybevág avval az általános jelenséggel, hogy a magyar rétségi élet nyelvében folytonosan élő nyelvalkotó mód volt: a tárgyak nevéül a megfelelő működést kife-

jező igék névszól alkalmazása. Ime: 'a sebes víz elsodor' (ige), 'itt a víz sodra' (névszó); nekünk 'árad a folyó, de az Ecsedi Láp vidékén 'el-ár (= elönt — ige) a folyó' és 'jön az ár' (= árvíz — névszó); az a háló, amelyik billeg (ige): billeg-háló (névszó (Herman O.: Magy. Hal.); 'a háló tőkébe akad' (ige), 'akadba (névszó) ment a háló' (uo.); ciklend — ez Körös-Tarcsán azt jelentette, hogy: 'kavarva, tartóztatva evez' (tehát ige), ugyanott 'az evező beakasztására való peckes szíjhurok' szintén ciklend (névszó).

Most pedig térjünk vissza a *láp* szóra. Itt az ideje annak, hogy arra is utaljak, hogy van a *láp*-nak *láb* hangváltozata is: Szatmárban tudniillik Ecsedi *Láp* volt, de „az érsekújvári vízes réteken az úgynevezett Fekete *Láb*“. (L. Czuczor-Fogarasi Szót. „Sok lábot hányt ki az árvíz“ — olvashatni uo.) Ha mármost e mellé tudjuk, hogy az ilyen 'úszó sziget', azaz 'lábó sziget' *láb*-ot (~ *láp*-ot) a régi 'víz színén áll vagy jár' jelentésű *láb* igéből az *ingovány*-nyal megszabására képzett *lábovány*-nak is nevezték, és 'tutaj' jelentésben a *láp*-ot *lábó* néven is, akkor végre is világossá lehet előttünk, hogy az érsekújvári *láb* nem egyéb, hanem a 'víz színén áll vagy jár' jelentésű *láb* igének főnévi alkalmazása, a *láp* pedig ennek a *láb*-nak alakváltozata. Amint a leső sereg és leső háló: *les*; úgy a lábó sziget: *láb* s ennek olyan változata a *láp*, mint *hasáb* szavunknak a nyelvjárási *hasáp* (Melich: Magyar Nyelv XI, 415).

A *láp* ~ *láb* szó tehát azonos a *láb* testrésznévvel — de csak a *láb* > *lább* ige révén. Két, egymástól a fejlődés során időben messze lévő nyelvtörténeti kornak emléke egyfelől a *láb* testrésznévnek igei szerepe a 'lábbal földön vagy vízen jár, lábbal úszik, általában úszik' jelentésű *láb* > *lább* igében, másfelől ennek az igének névszól alkalmazása az 'úszó sziget' és 'tutaj' jelentésű *láb* ~ *láp* főnévben akkor, mikor már az 'úszik' jelentésű *láb* ige nem keltette föl egyszersmind a testrésznév *láb* képzetét, úgyhogy a *láb* > *lább* igét már tárgyakra is alkalmazhatták. A finnugor vagy talán uráli nyelvegységnek kezdetleges műveltségű korából, a tárgy és cselekvés nyelválaki azonosságának korából való maradvány: *láb* testrésznévünknek az a jelentése, hogy: 'jár, gázol, úszik' — ebből az 'úszik' jelentésű *láb* igéből pedig már a rokon nyelvektől való elválás

után, a magyar nyelv külön fejlődésében lett a rétségi élet 'úszó sziget' és 'tutaj' jelentésű *láb-* ~ *láp*-ja. A *sodor*, *akad*, *billeg*, *ciklend* (tegyük hozzá: *csillag*) igék bizonyára olyan szavak, melyek a magyar nyelv külön életében keletkeztek, tehát névszói szerepük is a magyar nyelv külön életében támadt. Így az 'úszó sziget' jelentésű *láb*-é, *láp*-é is az 'úszik' jelentésű *láb* ~ *láp igéből.

Ami mármost a *láb* ~ *láp* hangtani viszonyát illeti, bizonyára a *láp* az eredetibb alakja nemcsak az 'úszó sziget és tutaj' *láp*-nak, hanem avval együtt a *láb* > *lább* igének és a *láb* testrésznévnek is. *Budenz* is a Magyar-Ugor Szótárban, *Toivonen* is nemrégii cikkében (Nyelvtud. Közlem. L, 456) a testrésznév *láb*-nak egymástól eltérő, de egy hangtani kérdésben meg egyező magyarázatát adta: mind a kettejük szerint a *láb* -*b* hangja finnugor, illetőleg uráli -*mp*-nek felel meg. *Gombocz Zoltán* pedig már régebben utalt a „magyar *p* ~ *mp* megfelelésére“, illetőleg arra, hogy „a finnugor nasalis + explosiva“ (orrhang + zárhang) „rendes magyar megfelelője *b*, *d*, *g* ugyan, de néhány kétségtelen esetben *p*, *t*, *k* is“ (Nyelvtud. Közlem. XXXIX, 239). Így tehát az eddigi hangtörténeti megállapításokkal és a *láb* szó uráli, finnugor, illetőleg ugor kapcsolatainak kutatásaival is összhangban van az a körülmény, hogy e szónak némely jelentésével mind a *láp*, mind a *láb* alak jelentkezik. Nemcsak az ecsedi *láp*, érsekújvári *láb*, Árpád-kori *lábovány* összehasonlításakor észlelhetjük a többeli -*p*- ~ -*b*- váltakozást, hanem a *tib-láb*-nak is van *tip-láp* változata, a *láp*- metsző eszköznek *láb*- mettő változata, viszont a *lábbad*-nak *láppad* változata a nyelvjárási *el-láppad* (= *el-ázik*) szóban (vö. 'könnybe lá b b a d', 'könnyben lá b b o g', 'könnyben á z i k'). A vogulban a finnugor *-*mp*-nek *p* fejleménye is van. Egyik vogul nyelvjárásban a magyar *hát*, *hab* megfelelője *xünt*, *xump*, a másokban *khut*, *khup* (*Munkácsi*: Vog. Nyelvj. 234), ha mármost evvel összevetjük azt a tényt, hogy a vogulmagyar nyelvegység korában a mi nyelvünkben sem lehetett *g*, *d*, *b* hang, hanem csak *k*, *t*, *p*, és hogy csak a magyar nyelv külön életében fejlődtek ki a *g*, *d*, *b* hangok, akkor nyilvánvaló, hogy a *láp* és *láb* változat közül a *láp* az eredetibb, ez volt az eredetibb alakja a testrésznévnek is, ebből lett zöngésüléssel a *láb* testrésznév; a *láb* ige *lább* vál-

tozata pedig hangzóközi ikerítéses (*lábbok, lábbunk* stb.) alakokból való elvonás. Ikerített *pp*-vel *lapp*-tőváltozat is van. „*Láppos*-búza: lápos helyeken, mélyebb laposokban termő, nem igen kövér búza, melynek az alja lerothad, mivel a víz-gyülevény megrontja“. (Magy. Tájsz.)

Hogy a *láb* testrésznév nyelvünkben ige is volt, azt a rétségi nyelv *lábó* szavának egy eddig nem tárgyalt jelentése is bizonyítja.

Említettem az imént, hogy „nyelvünkben a testrésznevekből való igék a testrésszel való olyan működést szoktak kifejezni, melynek alkalmával azt a testrészt a rendesnél erősebben vagy hosszabban használják“.

Lássuk most, hogyan használta a rétségeket bűvő ember a lábát, mikor a lápon vagy zsombékokon járt-kelt.

Lovassy (id. m. 31.) ezt írja: Az ingóláp „lépteink alatt hajlott és minden lépésnél kevés víz tolult fel. A járásnak rajta folytonosnak kellett lenni, különben süllyedt az ember alatt: a süllyedt helyre víz tolult fel, az ember térdig vízben állott, sőt egyik lába egyszer-máskor be is szakadt“.

Győrffy írja (id. m.): „A lápokon veszedelmes volt járni. Ahol vékony volt, ott könnyen süllyedt s a vigyázatlan utast egy pillanat alatt elnyelte az alatta levő szennyes víz. Ezért hívták ezeket a lápokat ingó lápoknak. Az ingó lápokon a szőlő-csömöszlőhöz hasonló 3—4 ágú tapogató bottal jártak a rétes emberek, lépkedni meg olyan óvatosan lépkedtek, mint a vakok. A lápokon, ingoványokon való járást »*lábadozás*«-nak nevezték“. („*Lábadoz*“ Magyar Nyelv XVI, 49.)

Herman Ottó még bővebben (Magy. Hal. I, 482—3): Keressük föl immár a lápkutakat, a valóságos lápi csikászatot. — A csikász figyelmeztet, hogy szorosan a nyomába lépünk. Keskeny csapáson nádak és gyékények között haladunk, majd kurta, majd hosszú lépéssel zsombékról zsombékra hágva. A csikász lápi-botja folyton puhatol s ha itt-ott elvéted a nyomot, térdig süpped a lábad a mocsáros, szennyes habárékba. — A csapás végén sík tér nyílik, átellenes szélén náddal szegve. A szennyes-zöld alapból a lápi páfrány kacagó-zöld

levele emelkedik mohaszerű, összeszőtt aljból: ez az ingóláp. — Amint rálépünk, enged, mint a Kelet legpuhább szőnyege; sőt még ennél is jobban, mert a lépés súlya alatt hullámszerűleg meginog az egész térség: a láb alatt medence támad s nyomban serkedezik belé a víz. — A csíkász és az, aki követi (követni meri) magasra emelgeti a lábát; imbolyogva haladunk. — Ez a növénytakaró vizet borít; sokszor alig arasznyi vastagságú, de feneketlen mélységet rejt: a láb izmai ennek tudatában ösztönszerűen megfeszülnek; úgy a mellkaséi is; szóval a test nem súlyát, hanem nehézkességét iparkodik elenyésztetni. Jó menet után elérjük a lápkutat, mely vagy természetes, vagy a lápmetszővel kerekre kivágott nyílás, amelybe a csíkász a kast szájával lefelé vagy legalább dülve állítja be, hogy a levegőért felszállingózó csík belétevedjen“. E leírás mellé képet is adott *Herman Ottó*; mi ehol át is vesszük tőle: ott láthatjuk a lábát magasra emelgető csíkászt. E képhez *Herman Ottó* még a következő magyarázatot is veti: „Képünk egy lápi »hegy« közelében elterülő ingólápot ábrázol, lápmetszővel kivágott lápkúttal s beállított csíkkassal. A csíkász lápibottal, csíktöklökkel kezében, csíkputtonnyal a hátán éppen a kút felé lából“. (4. ábra.)

Herman Ottó tehát mind a zsombékokon, mind a lápon járást szemléltetően leírta.

A lápot tudjuk már, mi. De hát a zsombék?

„Az urai határban (Szatmár m.) — írja *Lovassy* (id. m. 27) — „a sás keskeny szegélye zsombékosba olvadt; itt volt a láp legnagyobb zsombékterülete. E zsombékformációt egyenkint álló, 70—90 cm. magas, barna, iszapos növénykorhadék-oszlopok alkották, melyek rendszerint egészen vízben állottak. Minden zsombékoszlop eredetileg egy-egy sástő, és pedig a nem tarackoló zsombéksás (*Carex stricta*) egy-egy töve elhalt részeinek oszlopszerűen felmagasodott korhadékából s az ehez keveredett iszapos részekből alakult. Minden oszlop tetejét egy-egy zsombéksástő bokra koronázta, amelynek hosszú levelei az oszlopok közt csillogó vizet úgy eltakarták, hogy távolabbról e zsombékterület zöld mező képét mutatta. A zsombékoszlopok között hajóval nem lehetett járni, legelő állat sem

mozoghatott közte, de az ember a régi erősebb zsombékfejekén óvatosan lépve-ugorva tovább haladhatott; a fiatalabb zsombék lágy volt, lemállott az ember súlya alatt. A zsombékoszlopok között csillogó víz fenekét süppedő, fekete sár alkotta. ...A zsombék az Alföldnek a lecsapolásokkal eltűnő nevezetes formációja“.

Ugyanerről Györffy Nagy-Kunsági Krónikájában (35. l.) ezt olvashatjuk: „A növényzet azonban nemcsak bürüszterüleg helyezkedett el a víz tetején“ (t. i. mint a lápnál), „hanem oszlop alakban is emelkedett ki a víz feneké-

4. ábra.

ről, ezek az cszlopok voltak a zsombokok vagy kotúk. A kotúk is elhalt és élő növényi részekből állottak, de csak a tetejük volt zöld. Áradáskor a felső részük állott ki a vízből, nagy szárazság idején azonban néha járni is lehetett közöttük. A sáskotúk 2 méter magasra megnőttek, a nádkotúk vagy üstökök még magasabbra is. Mintegy fél ölnyi távolságban, katonás rendben állottak egymás mellett. A kotúk között marha nem járhatott“.

Hogy pedig ember fia milyen veszedelmek között járt vízállás idején a zsombékokon száz esztendőkkor ennekelőtte, azt ugyancsak abból a Krónikából tudhatjuk meg (36 l.).

Szilágyi nagytiszteletű úr 1811. évi száraz télen gyalog ment át Bajomból Gyarmatra a „réten“ keresztül. „Megfogadtunk — úgymond az 1827-i leírás — egy rétes, vagy amint szokták nevezni az ollyast, pákász embert, vezérül, másnap reggel el is indulunk és estvére érünk Gyarmatra. Ezen ugyan csudálkozhatna valaki, hogy egy nap, bár téli időben, minden tévelygés, csavargás nélkül egyenesen csak egy mérföldet tudánk haladni. A következő dolgok világosítják az egész utazást: Eleinte bátran lépegettünk egyik zsombok hátáról a másikra, mert a közei közt levő víz befagyott, de mikor a mélyebbére jutottunk, minden lépésünket figyelmes-sé tette annak látása, hogy a kemény téli időben is híg vizek vagynak a zsombokok közei között, még annyival rémítőbb lett egyik zsombokról a másikra való lépésünk, mikor nádszálakkal kezdünk mérgetni a híg víz mélységét. Itt egy ölnyi, majd mélyebb, sőt még a fenekét sem éri nádszálunk! Borzadással egész vízi pokolnak képzelte velünk azon helyet, hol azok a csíkok laknak a nékiek rendeltetett országokban!“ — Bizony — írja Győrffy (id. m. 37. l.) „csak az öreg zsombokok bírták meg az embert, a fiatalabbja tüstént megingott s eldőlt, ha valaki megállott rajta, s az illetőt menten elnyelte a szennyos víz és pocsolya. Hiába kapaszkodott a szomszédos álló zsombokokba, azokat is magával rántotta“.

Ezekből láthatjuk, hogy a lápokon, zsombokokon ugyan-csak vigyázni kellett arra, hová teszi az ember a lábát, nem lehetett pihenője a lábnak, hiszen „a láb izmai ösztön-szerűen megfeszültek“. Megvolt tehát külső, tárgyi oka, és belső lélektani oka annak, hogy a lápokon, zsombokokon járást a *láb* névszóból alakult *lábál* és *lábadoz* igékkel fejezzék ki. Mivel pedig e származék igéknek képzővel alakulta előtt maga a képzőtlen testrésznév *láb* volt a mi 'lábál' jelentésű igénk, ebből az következik, hogy a lápon-zsombokon járást nemcsak a *lábál*, *lábadoz*, hanem a *láb* igével is kifejezhették. Ezt bizonyítja a zsombok *lábó* neve is.

Miért?

A zsombok nem kaphatta ezt a nevét azért, amiért a tutaj kapta a *lábó* nevét, mert hiszen a zsombok a földből kinőve egy helyen állott, nem pedig a víz színén lábbott, mint a tutaj

és az úszó sziget. Az -ó, -ő, képzős igenév azonban nemcsak a cselekvőt jelölheti, hanem a cselekvés helyét is. Nemcsak leső sereg, leső háló van, hanem leső hely is, ahová a leső sereg megbújik, a vadásznak is leső kunyhója volt (XVII, 12. NySz.): így *lábó* a zombék azért, mert azon lábtak, azaz lábaltak, lábadoztak. A zombékot csak azért nevezhetik *lábó*-nak is, mert megvolt az a *láb* ige, mely a száraz lábbal való járást is jelentette s mely a *téb-láb*-ban ma is él. Ecsedről van följegyezve: „*lábó*: embert megbíró, járható zombék a lápon. Csak a lábóra lépj, akkor nem szakacs be“. (Magy. Tájszót.) Míg tehát az 'úszó sziget' *láp*, *láb*, *lábovány* és a 'tutaj' *láp*, *lábó* a *láp > *láb* > *lább*, *lából* ~ *lábal* > *lábbal* igének azt a jelentését őrzi, hogy 'a vízben úszik', addig a 'zombék' *lábó* azt, hogy: 'száraz földön jár, ott szedi, egyengeti a lábát'.

A *láb* igének ebből a jelentéséből magyarázható meg a *lábó* igenévnek egy még másik jelentése is. Ismerkedjünk meg evvel az újabb *lábó* nevű tárggyal.

Közönséges neve ennek a *csík-gát*, ezen a néven említi Lovassy (id. m. 37—38.): „A csíkot (*Cobitis fossilis*), a lápnak és iszapnak ezt a szülöttét, tavasszal a rekesztőhalászat egy nemével, kassal fogták. A csíkkas lényegében fűz vesszőből sűrűn fonott varsa; az eleje tölcse szerűen mélyült befelé s a benyúló hegye — lápi nyelven a vörscök — az öblös tömlőche nyílik; a tömlőc hátsó vége elhegyesedett és a hegyén nyílásban végződik. E kerek lyukon szokták a zsákmányt a kasból kirázni; egyébkor sáscsutakkal dugták be. A csíkász a nem mély, áramló-szivárgó vizekbe gázból és sásból a víz színe fölé alig arasznyira emelkedő és 2—3 arasz szélességű gátat rakott s azt itt-ott, ahol szükség volt rá, egy-egylevert karóval meg is támogatta. A csíkgáton egy-két méternyi közönkint akkora csorbákat, kashelyeket hagyott, hogy rajtuk a hajóját áttolhassa s hogy azokba a csíkkasokat szorosan annyira beféktethesse, hogy a tölcse nyílása, mint a kas bejárója, a vízszín alá kerüljön. A tyukodiak egyik csíkgátjában harminc kast is láttam. A keskeny vájásokat pedig, egymástól 5—10 m. távolságban, rövid, haránt gátakkal rekesztette el, mindegyik közepén egy-egy kashellyel. Ezek a harántgátak

sem a lassú vízfolyást nem akadályozták, sem a közlekedést nem gátolták; a kashelyeken s a kasokon a víz átfolyt, előbbiekben a hajó is keresztülment. A kasokat este felé rakta le. Az éjjel mozgó csík a tölcser nyílásán könnyen behatolt és a tömlőben megszorulva semerre sem menekedhetett. A hajnalban felszedett kasok farából a zsákmányt kiöntötte és a kiválogatott csíkot saját nevelésű kabaktökből készített edénybe, vagy fűz vesszőből fonott vékába rakta“.

A csikász munkájáról *Herman Ottó* így ír (Magy. Halászat I, 205): „A csikász a szó való értelmében »ezer veszedelem« között üzi furfangos mesterségét. Ingó lápokon halad tova, melyek alatt feneketlen sarak, gödrök állanak útjába, amelyek az időjáráshoz képest folyton változnak. Ez és számtalan más veszedelem úgy hozza magával, hogy a csikász minden egyes lépése ki van számítva. A vakbogár csápjával tapogatva halad tova, a csikász csápjja a lápi bot... — De vannak kiválóan alkalmas helyek, a vészek,* ahol a csík mindig ellehet, ahol tehát mindig érdemes csikászni s ahova természetesen gyakran el kell járni. Ilyen helyeken a csikász kikészíti útját, hogy bátran járhasson; ez az út a *lábó* s lényege szerint cölöp-építmény. — Erős, karvastagságú husángokból karót csinál, a vész irányában két sorban leveri, s a között giz-gazzal, náddal, gyeppelel, zombékkal tölti ki úgy, hogy egy keskeny járó — igaz! »macskajáró« — keletkezik; ez a *lábó*. — Úgy, amint a *lábó* mellett csikos víz jelentkezik, vagy a *lábó*-t vizen át kell folytatni, kihagyogatja a kashelyet, vagyis olyan keresztbefutó rést készít a *lábó*-n, hogy a csikkas taraját belészoríthassa s az »átszálló« csíkot a kasba keríthesse“.

Ennek a *lábó*-nak tehát — mint *Herman Ottó*nak ezekből a soraiból érthetjük — két haszna is volt. Egyik, hogy állandó út volt a rétségen a csikos helyekhez, másik az, hogy elrekesztette útját a járó csíknak s az a *lábó* közeibe rakott csíkvarsába került. A *lábó*-nak az utóbbi rendeltetéséről szól *Herman Ottó* a következő sorokban (id. m. I, 473): „Jól tudta a pákász azt

---

* Vész: a lárának apró, nyílt tükrei, amelyekbe a csikkasokat rakják. (Herman O.: M. Hal.)

is, hogy a csík akkor, amikor a hóvizek vagy nagy esőzések megdagasztották a rétet s lápot, ide-oda úszkál: ekkor rekesztésre fogta a pákász a dolgot, t. i. karókkal, hinárral, mindenféle giz-gazzal keskeny gátakat — *csíkgátakat, lábót* — rakott, hosszú sorban itt-ott közöket hagyva, amelyekbe a csíkvársát beszoríthatta s ahol a járócsíkot elfogta“. Más helyütt (I, 244) ezt az alkotmányt nem csíkgátnak „vagy“ lábónak, hanem egyszerűen *csíkgát*-nak mondja: „A hosszú, keskeny *csíkgátakat* gazból, gyeptől hánnya fel, [az Ecsedi Láp csikásza]; itt-ott lekároztatva, hogy a víz éppen csak el ne vigye; kis távolságra réseket hagyogat, amelyekbe a karókat leszoríthatja, úgyhogy a vörcsök éppen csak elmerül. A felszerelt *csíkgát* élénken emlékeztet egy árvízben álló vársánchoz, amelyen az ágyúk megmaradtak. — A csíkot a lápdagadás megzavarja, mert a vízállást megváltoztatja, s a hal ekkor nyugtalanodik, barangol, »úszik az árral«, ezért állítja a csikász szerszámját a száddal víz ellenében. Természetes, hogy a csíkgátak táján a víz duzzad s a kashelyeken sebesen folyik s természetes az is, hogy a csík ugyanitt kísértgeti meg az átszállást, s a vörcsökön át biztosan tömlöcbe kerül“.

A csíkgátnak pedig nemcsak *lábó* a neve.

A *csíkgát*-hoz, azaz *lábó*-hoz hasonlatos rekeszték az Érmenti *hurca-gát*, melyről *Ballagi Aladár* emlékezik (Oszt. Magyar. Mon., Magyarország. II, 409): „Az Ér... a mellett, hogy szárnyasokban, minő a réce, szárcsa, gém, golya stb. igen gazdag, halakban is, főképp csukában, kárászbán és potykában, bővölködik. A halászok műve a *hurcagát*, melyet e néven sehol másutt nem ismernek. Vastag fűzfakarókat meglehetősen sűrűn vernek le egymás mellé, még pedig a víz folyásával keresztbe; ezen fűzfakarók kellő közepére teszik le a hosszú, vesszőből font, felül keskeny, alul tág, trombita alakú hurcát. A hurca két oldalán sövényyszerűen leverte karók a hálnak útját állják s arra kényszerítik, hogy átbúvót keressen. Vessztére bemegy a hurca nyílásán, honnét majd csak a halász fogja ki a merítő szákkal; mert a hurca »kürtője« vagyis előrésze oly alakú, mint a kapotnyak (asarum Euro-

paeum) levele, melynek kocsánya helyén megy be a hal a hurcába; ez igen szűk átbúvó élben állván, a hal sohasem találhatja meg, s így okvetlen benn reked. A halfogó hurca nyílásánál sárból, gyékényből, vízi gyökerekből gátat, *lépőt* készít a halász, melyek nemcsak a halat tartóztatják föl, hanem a sok mindenféle giz-gazt, a fenéken képződő vízi mohát, hinárt is, melyek rátapadván a karóra, a vizet nem eresztik át“.

Amint látjuk, mind a három leírás azonos rendeltetésű és alkotású tárgyról való, és ennek az egy tárgynak két rétségi tájon más-más a neve: az egyiken a „karókkal, hinárral, mindenféle giz-gazzal rakott keskeny gátat“ a csikász *lábó*-nak mondja, máshol meg a „sárból, gyékényből, vízi gyökerekből készített gátat“ *lépő*-nek. Ha csak magában *lábó* volna is, már akkor is tudhatnánk, honnét vette a nevét: hogy a pákász rajta mint töltésen lábal be a csikkasokhoz, tehát a 'szárazföldön jár vagy lépked' jelentésű *láb* igének igeneve a *lábó*. Ha pedig tudjuk még azt is, hogy ez a *lábó* más vidéken más néven *lépő*, nyilván azért, mert a csikász rajta lép, akkor teljesen bizonyos, hogy a csíkgát azért *lábó*, mert a csikász rajta *láb*, azaz lábal.*

Nemcsak a *téb-láb* > *tébb-lább* utótagjában van meg hát a *láb* testrésznév, mint a szárazföldön való lépegetést jelentő ige, hanem ez szolgál alapszavául mind a 'zsombék', mind a 'csíkgát' jelentésű *lábó* szónak. Amint egymás mellé sorakozik a *les* főnév és *les* > *lesel* ige, úgy kapcsolódik egymáshoz a *láb* főnév és *láb* > *lábal* ige. Az illető rekesztő hálót igenévi alakkal nem *leselő*-nek hívják, hanem *leső*-nek: így a zsombékot és csíkgátat nem *lábaló*-nak, hanem *lábó*-nak.

A *láb* testrésznévből származott a *lábint*: 'lábával nyomint', *lábít*: 'lábbal mozdít', *el-lábít*: 'el-eblábal' ige is (Magy. Tájszót.). A *lábít* igeneve pedig, a *lábító* > *lábbító* szó több tárgyat, de csupa olyanfélét jelent, melyet lábbal nyomnak vagy lábbal lépegetnek rajta. A Magyar Tájszótár a következő jelentéseit közli a *lábító*-nak: 1. láb alá való (zsámoly, vánkus stb.), 2. a faragópadnak az az alsó része, amely-

---

* Horger barátom figyelmeztet arra, hogy szerinte a *lép* a hasonló jelentésű *láb* * < *láp* ige változata lehet. (De vö. *vép*!)

nek a faragó a lábát nekifeszíti, 3. szekér fölhágójául alkalmazott hosszú rúd, 4. szövőszék taposója (4—6 lécfurma fa, amelyeket a szövő a lábával váltogatva nyomkod); mindennemű lábbal hajtott gépfélének (pl. varrógépnek, köszörülőnek) taposója, hajtódeszkája, 5. lábtó, lajtorja, 6. létrául használt ágas (3—4 m. hosszú ágasbogas fa, amelynek minden ágából legalább egy-egy arasznyi csonk van meghagyva). 7. faállás (építésnél).

A *lábító* szónak ezek a jelentései a *láb* testrésznévvel azonos alapszó származékának bizonyítják azt a *lábó*-t is, melyet *Ecsedi* (id. m. 134—5) így ír le: „A magyar mindenik lábára ráköt egy-egy két méter hosszú deszkát, kezébe vesz egy evezőt és rááll a Tisza vizére, lábát széjjel veti, az evezővel lendít magán és szép lassan átkel a Tiszán.”

A *lábó* és *lábító* között olyan alaktani viszony van, mint a *favágó* és nyelvjárási *favágító* között. Amint tehát a *favágító* eredetileg *favágó* volt, úgy a *lábító* eredetileg **lábó* volt.

Ami mármost a testrésznév *láb* szó eredetét illeti, *Toivonennak* sikerült azt kinyomozni abban a cikkében (Nyelvtud. Közl. L, 456), melyet már említettem is. Olyan osztják és szamojéd szavakkal veti össze, melyeknek eredeti jelentése 'talp', a hangalak pedig az osztjákban *lāmp*, a szamojédban *lāmba*. Ilyen hangalaknak, mint láttuk, szabályosan megfelel a magyarban a *láp* > *láb*, jelentés dolgában pedig rövid az út a 'talp' és 'láb' között. Mutatja ezt sok olyan régi és újabb kifejezésünk, melyben a *láb* éppen úgy helyén volt vagy van, mint a *talp*: 'Lába nyoma, talpa nyoma', 'lába alá nyom, talpa alá nyom', 'a sereg lábon áll, talpon áll', 'lábra állít, talpra állít', az egy 'lábnyi' mérték egy 'talpnyomnyi' Viszont a régi magyar nyelvben sokszor a pusztá *szár* szót találjuk olyankor, mikor ma *láb*-at mondanánk. Elfogadható tehát Toivonennak az a megállapítása, hogy a magyar *láb* (pes, Fuss) uráli eredetű, vagyis abból a messze ősidőből való, mikor valamennyi mai finnugor nyelvnek, tehát köztük a magyarnak is ősnyelve, a finnugor alapnyelv, még nem külön volt, hanem egységes nyelvet alkotott a mai szamojéd nyelvek őseivel.

Toivonennak e szóhasonlítását és az én *láp* (lábbó tárgy) ~ *láb* (testrésznév) szövegtételemet megerősíti egy tájszó, melyet

eddig nem említettem: a *lambó* = csőszhágcsó (l. Magy. Tájsz.).

A szamojéd *lamba* ~ osztják *lāmp* ~ magyar *láb* egyezéséből az következik, hogy a tárgyalt szó zárhangja előtt, a -b- (<-p-) hang előtt az ugor korban orrhang volt: -m-. Az ugor-kori orrhang + zárhang pedig (vö. *Gombocz*: Nyelvtud. Közlem. XXXIX, 228) ilyen magyar alakpárokat íermett: *Liünti* ~ *Levédi*, *ördög* ~ *ördöng*, *lág* ~ *langy* (lág idő ~ langy idő). Ebből meg az következik, hogy a **lamp*8 > *láb*-ból származott *lábó* szónak is lehetett olyan *lambó* változata, melyben az orrhang nyelvtörténet előtti keletű. Nem újabb fejlemény, hiszen ez esetben *lāmbó* lett volna a *lábó*-ból, nem *lambó* (rövid a-val).

A hangtörténet tehát a *lág* ~ *langy* mellé *lábó* ~ *lambó* alakpárt helyez. Hát a jelentéstan azt helyben hagyja-e, igazolja-e?

Tudjuk az eddigiekből, hogy a *lābalni* > *lābbalni*, *lābitni* igék alapszava a *lāb* testrésznévvel azonos ige, mely a lábbal való működést jelentette. A *lābitó* tehát, mely lábbal való működés többféle eszközét, helyét jelenti, akkor, mikor még -ó képzője az -it képzővel meg nem toldott *lāb* igéhez járult, akkor a *lābitó* még ilyen alakú volt: *lābó; a *favágító* is — említettem — a *favágó*-ból lett. Az a *lābó*-ból lett *lābitó* pedig egyebek között — mint láttuk — ezt is jelenti: „létrául használt ágas, (3—4 m. hosszú) ágbogas fa, amelynek minden ágából legalább egy-egy arasnyi csonk van meghagyva“, a *lambó* pedig a Magyar Tájszótár szerint „csőszhágcsó“.

Már ennyiből is gyanítható, hogy a *lambó* és *lābitó* (< *lābó) azonos tárgy.

De szemmel is meg lehet erről győződni.

Vess egy tekintetet a csősznek erre az ábrázolatjára, *Patak* *László* rajzára, melyet a Vasárnapi Ujság 1888-i évfolyamának 640. lapjáról vettem. (5. ábra.) Ehhez a rajzhoz életképet is írt *Daylight* álnéven *Baksay Sándor*, abból veszem ezeket a sorokat (638. l.): A kukorica-csősz „rendesen katonaviselt emberből kerül ki, aki már megszokta a silbakot. Tradícióihoz híven első dolga hivatala kezdetén leállítani az *álló-fát* (nem tudom, nem ezt hívják-e néhol *ösztörűnek?*), innen őrzi ő a kukorica-rengeteget a tolvajoktól...”

Baksay tehát *állófá*-nak nevezi a „csőszhágcsó“-t, de gyanakodik *öztörű* nevére is. Bizonyára azért, mert fülében csöngöttek ezek az Arany-sorok:

Míg *öztörűfán* egy-egy vizsga kém,
Függ, mint árboc fölött hajóslegény...

5 ábra.

Én Kunszentmiklósról ezt a kukoricacsősz állófáját *messzelátófa* vagy *messzelátó* néven ismerem, használták nemcsak csőszök, hanem pásztorok is. *Herman Ottó* mint pásztorok eszközéről ír róla, több nevét is említve, a Magyarok nagy ősfoglalkozásában (179): „A XVI. és XVII. század elválasztó mesgyéjén a jószágot termő magyar Alföld rétségeinek, lápjainak rengetegéből, a *hegynek* nevezett száraz szigetségből kel-

ve, mint a tengerpart világító tornya, égnek mered máig is Monostor állófája, a Nagyikunság Gólyája és Biharország őrtája, az az egyszerű ágas alkotmány, amelyre a szerpásztor fölhangzott, hogy betekintsén a rétségbe s így nézzen utána a jószág-nak, amelyet tavaszkor behajtott s amelyet csak a legkeményebb tél jege szorított ki onnan“. Másutt (47. l.) gólyának és — mint a kunszentmiklósiak most is — messzelátónak mondja az állófát és így írja le: „a kunyhó előtt leásva állott a gólya vagy messzelátó, egy magas, erős ágas fa, később gerenda, amelybe átjáró fokok vannak verve. Erre a messzelátóra hágott föl a számadó, amikor tudni akarta, mi legyen a rétet járó gulya vagy ménes sora“.

Herman Ottónak azt az állítását, hogy a messzelátófát nemcsak csőszök, hanem pásztorok is használták kémlelőhelynek, megerősíti Kunszentmiklósról Baky Miklós barátom: „A messzelátófát többnyire a kukoricacsőszök használták és használják még ma is ott, ahol sok kukoricaszántás van. Nagyobb uradalmakban, ahol anyagulyák, ménesek, birkanyájak, sertéskondák voltak, a legelők területén a karámokat rendszeren vízmentes, magasabb dombra építették, és itt voltak a gémes itatókútak is. Ilyen helyeken néhol állítottak föl messzelátókat, hogy ellenőrizhessék az őrző pásztorokat, nyájakat“.

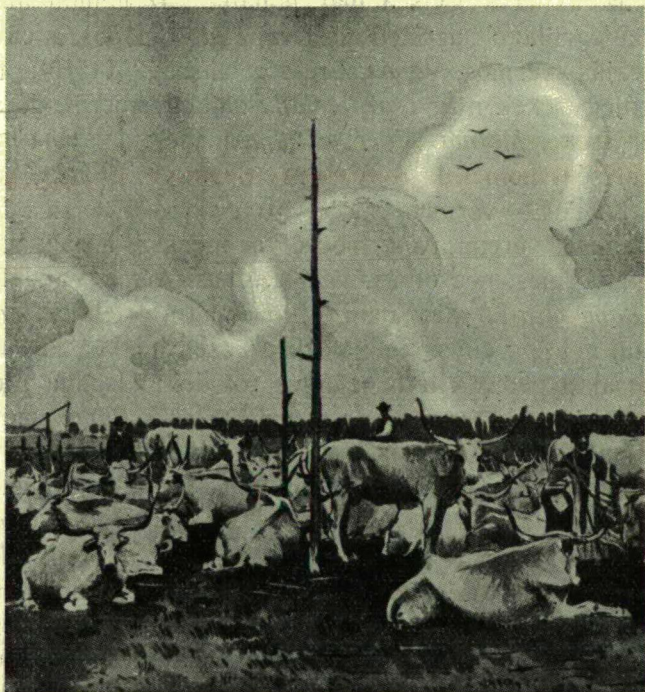
Ugyancsak Baky Miklós közölte velem, hogy a messzelátófának fölhangásra való fokai a természetes ágcsonkok voltak, de ha azok néhol ritkásabban állottak, ott a fatörzsököt átfúrva, közbe-keresztbe egy-egy fokot iktattak be. Az ilyen állófa volt az átmenet a természetes és mesterséges hágcsójú messzelátó között, aminthogy mind a két nemet említi Herman Ottó, hogy tudniillik az a messzelátó eredetileg „magas, erős ágas fa“ volt, később pedig „gerenda, amelybe átjáró fokok vannak vésvé“.

A Herman Ottó szövegéhez való képet is közlöm (6. ábra), azon látható a pásztorok állófájának eredetibb alakja, a Patakyén meg a csőszök állófája újabb alakban; de csakugyan láthatjuk, hogy mind a kettő azonos tárgy. Ha tehát a Magyar Tájszótárban azt olvassuk, hogy a *lambó* „csőszhágcsó“-t jelent, vagyis a Pataky rajzán levő tárgyat, a *lábító* pedig „lét-

rául használt ágas (3—4 m. hosszú, ágasbogas fa, amelynek minden ágából legalább egy-egy arasznyi csonk van meghagyva)“, vagyis ez a Herman Ottó-féle tárgy — akkor szemmel látható, hogy a *lambó* és *lábitó* (< *lábó) azonos tárgy.

A jelentéstan is igazolja tehát azt, hogy a *lambó* annak a *lábó* szónak változata, mely mint a lábbal való működés helyének, a zombéknak is neve, továbbá a belőle származott *lábitó* mint szintén a lábbal való működés helye, a csőszhágcsónak is neve, akár a *lambó*.

6. ábra.

Van a régi magyar nyelvben és a mai népnelvben egy *lápa*, *vápa* szó is, ezt a nyelvtudósok közül többen a *láp* szó változatának tartják. „Nyilván azonos a *láp* szóval a *lápa* /*vápa* OklSz., NySz., MTsz...” — írja Gombocz (Nyelvtud. Közlem. XXXIX, 238). A Nyelvtörténeti Szótár is egy címszó alá fogja a *láp*-ot a *lápá*-val, *vápá*-val. Szinnyei azonban a Magyar Tájszótárban külön rendeli a *láp*-ot. Magyar Nyelvhason-

lításában pedig nem említi neki *lápa*, *vápa* változatát. *Munkácsi* meg világosan megírja, hogy a finnugor eredetű *láp*-pal szemben a *vápa* szót szláv jövevénynek tartja, a *lápá*-t pedig abból a *láp* hatására keletkezettnek (Keleti Szemle VII, 251—3).

E kérdésben megint ez legyen első viszontkérdésünk: mi az a *vápa* vagy *lápa*?

A XV. századi Besztercei Szójegyzék szerint (218) *vápa* (írva: *vapa*) a latin 'fovea' (közönséges magyar szavunkkal 'gödör'). A XVI. századi Gyöngyösi Szótártörődék szerint (2710) az 'axilla' vagyis a mai 'hónalj': „az holnod alatt való *vápa*“, a 'cartilago' „az filed alatt való *vápa*“ (165), a 'cavus' pedig: „vájás, vermös, *vápás*, üresség, hiszag“ (4416). Ezek a régi szójegyzékek még csak a *vápa* alakot ismerik, de a XVII. századi *Szenci Molnár Albert* a *vápa* mellett a *lápá*-t is említi, és jelentéséül nemcsak a vermet vagyis gödröt, hanem a vízzel telt vermet vagyis pocsolyát is: „Lacuna: vízálló tócsa, verem, *vápa*, pocsolya, mocsár, hézagság“. „Lacunatus: vermes, pocsolyás, *vápás*, *lápás*. A magyar-latin részben a *Lápa* címszó alatt nem is közöl latin értelmezést, hanem csak utal a *Vápa* címszóra, jelezvén ezzel, hogy a két szó egy. A *Vápa* alatt pedig a latin jelentés röviden: „lacuna“, a *Vápás* pedig: „convexus“ (azaz h o m o rú). *Páriz Pápai* szótárában megvan a *láp* is, a *lápa* is. A *láp*-nál nincsen utalás a *lápá*-ra vagy *vápá*-ra, de a *lápá*-nál igenis van a *vápá*-ra, annak jeléül, hogy ez a szótáríró is csak a *lápá*-t ~ *vápá*-t tudja azonosnak, de már külön szónak a *láp*-ot. Más jelentést is ad a *láp*-nak, mint a *lápá*-nak: „*Láp*, *Lápos-hely*: uligo, locus uliginosus, ein Sumpf, sumpfiger Ort“, a *lápa* pedig: „lacuna, eine Pfütze oder Lachen“ s a *vápa* is: „lacuna, planities depressior, ein Wassergruben, niederer Ort, wo das Wasser stehen bleibet“. A *vápás*: „convexus, gewölbt, auswärts rund“. *Páriz Pápai* szerint is tehát a *lápa*, *vápa*, csak akkora mélyedés, hogy úszó sziget nem teremhetne rajta, de a *láp* szerinte is nagyobb mocsaras terület, azon már szövődhetik úszó sziget. Hogy *láp*-nak nevezték, mint *Páriz Pápai* is, azt az egész mocsaras területet is, melyen az úszó sziget lápok lábbogtak, ez olyan jelentésátvitel, mint hogy egész nagyobb területet, melyen bükkfák vagy nyírfák nőnek, elneveznek *Bükk*-nek, *Nyír*-nek.

Tehát négy évszázad magyar szótárai össze nem vétenék

a *láp*-ot a *lápá*-val, de egynek veszik emezt a *vápá*-val, ennek pedig eredeti jelentéséül világosan ez tűnik ki az adatokból: 'gödrös'. Ezt mutatja a népnyelv is: 1. *lápá, lápá, vápa*: alig mélyedő széles gödrösség hegyen v. hegyoldalban, sekélyes völgy, völgyfenék... 2. *vápa*: gödrös bemélyedés: *árok-vápa, hónyajjvápa*... és egyéb testrészek *vápája*: (L. Szinnyi: MTSz.) Bizonyos ezekből, hogy a kisebb bemélyedésű tárgyakat jelentő *vápa, lápá* nem azonos az úszó tárgyakat jelentő *láp*-pal. Ami a *lápá* hangalakját illeti is, a jelek arra vallanak, hogy a *vápa* alak az eredetibb és a *lápá* csak abból fejlődött.

Erre mutat az, hogy a régi szójegyzékek *vápa* alakja két évszázaddal megelőzi a *lápá* alakot.* A XV. századelei Husszita Bibliafordításban még nem *láp* ige van, hanem *vép*, de írott és nyomtatott nyelvemlékeink már csak a *láp* alakot ismerik, mint mai nyelvjárásaink is. Igen régi és gyakori szavunk a 'bálvány, madárijesztő' jelentésű *vász* > *váz* is; ezt nyelvemlékeinkben századokon át v-s kezdettel találjuk, csak mai nyelvjárásban van *láz* alakja is (Magy. Tájszót.). A szóelei v- ~ l- változatú szavak közül csak a *lék* az, melynek v-s változata (*vék*) nem a régi nyelvből mutatható ki, hanem mai nyelvjárásból. A szóelei v- ~ l- változatú szavak korbéli sorrendje tehát valószínűvé teszi azt, hogy a v-ből fejlődött az l-. E szerint tehát a *lápá* alak még ki sem fejlődött akkor, mikor az 'úszó sziget' > 'úszó szigetes, tó vagy mocsár' jelentésű *láp* > *láb* > *lábovány* máj régen megvolt. Nemcsak jelentéstan, hanem hangtan dolgában is tévednek tehát azok az újabbkori nyelvtudósok, akik a *láp*-ot a XV–XVIII. század szótáríróival szemben a *lápá*-val és *vápá*-val egy szónak tartják. Munkácsinak sincsen igaza abban, hogy a *vápá*-ból a *lápá* mellékalakot a *láp*-pal való „combinatio“ eredményének tartja (id. m.). Más szóval való keveredés nélkül megtörténik a magyarban a szókezdő v- és l- hangcseréje, mint a *láp* ~ *vép*, *váz* ~ *láz*, *lék* ~ *vék* mutatja; helyesen utal erre Munkácsival szemben Gombocz (NyK. XXXIX, 239). A *vápa* > *lápá* hangfejlődés azonban Gomboczcal szemben mel-

* Csak földrajzi nevekből találunk a XIII. században is *Lápá* alakot, a *Vápa* mellett, de ugyanannak a szónak földrajzi névül más lehet a hangfejlődése, mint köznévül. Így a *falu* egyes harmadik személyragos alakja *-faluja*, a *-falu* földrajzi névé *-falva* és *fa*. (Mészöly: Balassa-Emlékk.)

letté szól Munkácsi azon szófejtésének, mely szerint a magyar *vápa*, melynek Páriz Pápaiban csakugyan megvan 'Pfütze' (azaz: pocsolya) jelentése is, azonos az óegyh. szl. *vapa* 'Pfütze' szóval — ennél nagyobb jelentéstani és hangtani egyezést igazán nem kívánhatunk. Az eredeti jelentésnek természetesen a szlávban is 'gödör'-nek kellett lennie, mint a lengyel *wapowiec* 'ein Weg voll Abgründe' mutatja (Munkácsi id. m.).

Czuczor Gergely és Fogarasi János „Magyar Nyelv Szótára“ nemcsak most elavult, hanem már a maga korában az volt. 1865-ben jelent meg az a kötete, melyben a *láb* szóról így okoskodik: „Minthogy a lábnak fő rendeltetése a mozgás, legvalószínűbb, hogy gyöke a mozgást jelentő *la* vagy *lo*, melytől kifejlődött a *láb*, mintha volna *la-ab* v. *lo-ab*“. Tudniillik a Szótár szerint: „*La*, elvont gyökeleme *lej* szónak s gyöke *láb* szónak mind három jelentésében, továbbá *lág*y melléknévnek; és rokon *lo* elvont gyökkel (*lohad*, *lohaszt*, *lohol* stb. szókban) úgyszinté *lob* gyökkel (*lobban*, *lobog* stb. szókban). Jelentése, mint általában az *l* hangé, haladó mozgás“. A „*Láb*“-nak pedig, mint a *lobog*-gal egy töről sarjadt szónak, ama „mind három jelentése“ Czuczor-Fogarasi szerint ezek: „1. Az ember és állatok derekából kinyúló tagok, melyeken állanak, mozognak, járnak, kelnek... 2. Az áradásnak kitett vidékeken oly mocsáros hely, melynek színén fű, csáté, gaz úszkál és az árvíz hordta mindenféle nád, szénatöredék a szél által majd ide, majd oda üzetik... 3. Közönségesen ma két *b*-vel írják és ejtik: *lább*, de ezt tenni fölösleges, mert egy a főnevet jelentő *láb*, sajátlag *lob* szóval, épen úgy, mint *les*, *les*; *nyom*, *nyom*; *zár*, *zár* stb. igék és nevek egy alakban...“

Tehát már Czuczor-Fogarasiék gondoltak arra, hogy a testrésznév *láb* és a földszíni név *láb* ~ *láp* és az 'úszik' jelentés *lább* egy eredetű — ezt a gondolatukat a modern nyelvtudomány szóra sem érdemesítette. Ellenben azt az állításukat, hogy a *lább* ige a „*lob* gyökkel“ egy, vagyis a *lobog* alapszavának változata, ezt a tévedésüket már Budenz is elfogadta (Magy.-Ugor Szót. 704).

Czuczor-Fogarasiék a *láp* eredetének kérdésében jobban céloztak a maguk ósdi parittyájával, mint a modern fegyverzetű óriás Budenz. Oka ennek az, hogy ők a *láp* m o z g ó voltát nem tévesztették szem elől.

Szófejtő nyelvészkedésünkben e cikk folyamán nagy segítségünkre voltak irodalmi szövegek, viszont szófejtésünk eredményei jelesíróink műveihez szövegmagyarázatul is szolgálhatnak.

Ime egyfelől a nyelvtudomány és irodalomtudomány kapcsolata.

Szófejtéseink csak a szellemi és tárgyi néprajz segítségével sikerülhettek, viszont a nyelv kezdeti fokát mutató mondatnyi jelenségek, melyek értekezésünk folyamán kiderültek, az emberi szellem történetéhez hoznak adalékokat, s a földszíni elnevezéseknek és népi foglalkozások, eszközök szavainak megfejtése kiegészíti a magyar népelet történetét.

Ime másfelől a nyelvtudomány és néptudomány kapcsolata.

Együtt: a nyelv-, irodalom- és néptudomány kapcsolata.

Nagy feneket kell vetnünk, ha egy bokros szócsalád mezejéről minden kívét, minden magvas szálacskát egy asztagba akarunk rakni.

Mészöly Gedeon.

Szóhangulat és kifejező hangváltozás.

— Nyelvestétikai tanulmány. —

Ötödik közlemény.*

2. Hangutánzás.

... ott libben-lobban füstté lángon
Sok hervadt versem, hervadt virágom.
Kozma Andor.

A hangutánzás fejezete sokkal jobban ki van dolgozva a nyelvtudományban és a stilisztikában,¹¹⁹ semhogy hosszabban kellene időznünk ezen a ponton. Az expresszív hangváltozások felé vezető úton mégis három kérdésre kell választ

* V. ö. Szegedi Füz. II: 18, 82, 180, III: 18.

¹¹⁹ V. ö. Gombocz Zoltán, Jelentéstan, i. h.; Hangutánzás és nyelvtörténet, Magyar Nyelv 1913: 385. — H. Hilmer monografiájából (Schall-nachahmung, Wortschöpfung und Bedeutungswandel, Halle 1914) ha más nem, annyi mindenesetre leszűrődik, hogy sokkal több a hangutánzó eredetű szó, mintsem általában a nyelvtörténészek gondolják. Ezt a módszeres elvet érvényesítik Gombocz Z. és Melich J. az Etimológiai Szótárban.